

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟΝ
ΒΡΕΦΟΝΗΠΑΙΔΙΚΟ ΣΤΑΘΜΟ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ
ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Παρασκευή Σιώκου

Επιβλέπουσα:
Βασιλική Καραβίδα
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Ιωάννινα, Σεπτέμβριος, 2025

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟΝ
ΒΡΕΦΟΝΗΠΑΙΔΙΚΟ ΣΤΑΘΜΟ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ
ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Παρασκευή Σιώκου

Επιβλέπουσα:
Βασιλική Καραβίδα
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Ιωάννινα, Σεπτέμβριος, 2025

THE ORGANISATION AND CONFIGURATION OF THE SPACE
IN THE NURSERY SCHOOL AS A MEANS OF ENHANCING
CLIDRENS' AYTONOMY AND CREATIVITY

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Ιωάννινα, 24/09/2025

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπουσα

Βασιλική Καραβίδα,

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

2. Μέλος επιτροπής

Αλεξάνδρα Νούσια,

Επίκουρη Καθηγήτρια

3. Μέλος επιτροπής

Νικολίτσα Κανέλλου,

Μέλος ΕΤΕΠ

Η Πρόεδρος του Τμήματος

Ζωή Νικηφορίδου,

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Υπογραφή

© Σιώκου, Παρασκευή, 2025.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Σιώκου, Παρασκευή

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Καραβίδα για τη συνεργασία και τη βοήθεια της για τη συγγραφή και την ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, την οικογένεια μου και τους φίλους μου, οι οποίοι μου συμπαραστάθηκαν και με ενθάρρυναν ψυχολογικά.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία διερευνά τη σημασία του χώρου στον βρεφονηπιακό σταθμό και τον καθοριστικό του ρόλο στη μάθηση και την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Ο χώρος δεν αποτελεί απλώς το υλικό πλαίσιο των δραστηριοτήτων, αλλά έναν δυναμικό και πολυδιάστατο παράγοντα που επηρεάζει τη συμπεριφορά, τις σχέσεις και την ψυχολογία των παιδιών. Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση αναδεικνύεται η παιδαγωγική διάσταση του χώρου, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους διαφορετικά παιδαγωγικά προγράμματα, όπως η Montessori, το Reggio Emilia και το HighScope, τον αξιοποιούν ως «τρίτο παιδαγωγό» που προάγει τη δημιουργικότητα και την ενεργό συμμετοχή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην οργάνωση και διαμόρφωση του χώρου. Η σωστή διαρρύθμιση, η επιλογή των υλικών και η δημιουργία ευέλικτων μικροπεριβαλλόντων ενισχύουν την αυτονομία, την υπευθυνότητα και τη συνεργασία των παιδιών, ενώ συμβάλλουν στη διατήρηση ενός θετικού ψυχολογικού κλίματος. Παράλληλα, αναλύεται η αξία των μαθησιακών κέντρων ή γωνιών παιχνιδιού, τα οποία αποτελούν θεμελιώδες εργαλείο στην παιδαγωγική διαδικασία. Μέσα από γωνιές όπως το κουκλόσπιτο, το μαγαζάκι, η βιβλιοθήκη, οι εικαστικές δραστηριότητες ή οι υπαίθριες εμπειρίες (κήπος, άμμος και νερό), τα παιδιά αναπτύσσουν δεξιότητες γλωσσικές, γνωστικές, κοινωνικές και συναισθηματικές. Η εργασία καταλήγει ότι η προσεκτική αξιοποίηση του χώρου στην προσχολική εκπαίδευση ενισχύει τη μάθηση μέσα από το παιχνίδι και τη δημιουργικότητα, προσφέροντας στα παιδιά ευκαιρίες εξερεύνησης και οικοδόμησης της προσωπικής τους ταυτότητας. Ο χώρος, σε συνδυασμό με τον ρόλο του παιδαγωγού και τη συμβολή της κοινότητας, αναδεικνύεται σε βασικό παράγοντα που στηρίζει την ολοκληρωμένη ανάπτυξη και ευημερία του παιδιού.

Λέξεις κλειδιά: ανάπτυξη, γωνιές, οργάνωση χώρου, παιδαγωγικά προγράμματα, παιδί.

ABSTRACT

This thesis probes the importance of space in early childhood centers and its decisive role in learning and the holistic development of preschool children. Space is not merely the physical setting where activities take place, but a dynamic and multidimensional factor that influences childrens' behavior, relationships, and psychology. Through a bibliographic review, the pedagogical dimension of space is highlighted, along with the ways in which different educational programs, such as Montessori, Reggio Emilia, and HighScope, employ it as a “third teacher” that fosters creativity and active participation. Particular emphasis is placed on the organisation and design of space. Proper arrangement, the choice of materials, and the creation of flexible micro-environments enhance childrens' autonomy, responsibility, and cooperation, while contributing to the establishment of a positive psychological condition. At the same time, the value of learning centers or play corners is analyzed, as they constitute a fundamental tool in the educational process. Through corners such as the dollhouse, the shop, the library, art activities, or outdoor experiences (garden, sand and water), children develop linguistic, cognitive, social, and emotional skills. The study concludes that the careful use of space in preschool education strengthens learning through play and creativity, providing children with opportunities for exploration and building their personal identity. Space, in combination with the role of the educator and the involvement of the community, emerges as a key factor that supports the comprehensive development and well-being of the child.

Λέξεις κλειδιά: development, learning corners, space organization, educational programs, child.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	v
ABSTRACT	vi
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	vii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	ix
1 Ο χώρος του προσχολικού κέντρου	1
1.1 Έννοια του χώρου	1
1.2 Παιδαγωγική Διάσταση του Χώρου	3
1.3 Προσέγγιση του χώρου μέσα από διάφορα προγράμματα προσχολικής αγωγής	4
1.3.1 Προσχολικό Πρόγραμμα Montessori	5
1.3.2 Προσχολικό Πρόγραμμα Reggio Emilia.....	6
1.3.3 Προσχολικό Πρόγραμμα HighScope	8
2 Οργάνωση του χώρου	11
2.1 Έννοια και σκοπός της οργάνωσης	11
2.2 Διατάξεις του χώρου	13
2.3 Η διαμόρφωση του χώρου.....	14
3 Μαθησιακά Κέντρα/Γωνίες παιχνιδιού.....	17
3.1 Οι Γωνίες στο Πλαίσιο της Αγωγής.....	17
3.1.1 Η Γωνιά Κουκλόσπιτο.....	18
3.1.2 Η Γωνιά Μαγαζάκι	19
3.1.3 Η Γωνιά Οικοδομικό Υλικό	20
3.1.4 Η Γωνιά Παιδαγωγικό Υλικό.....	21
3.1.5 Η Γωνιά Βιβλιοθήκη.....	22
3.1.6 Η Γωνιά Μουσική.....	22
3.1.7 Η Γωνιά Εικαστικών	23
3.1.8 Η Γωνιά Κουκλοθέατρο	24
3.2 Η Οργάνωση του εξωτερικού χώρου του ΒΝΣ.....	25
3.2.1 Η Γωνιά Νερό και Άμμος	26
3.2.2 Η Γωνιά Κήπος.....	27
3.2.3 Η Γωνιά των Ζώων.....	28
3.2.4 Η Παιδική Χαρά	29
3.3 Η επιρροή των Γωνιών στην Ολόπλευρη Ανάπτυξη του Παιδιού	29

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	32

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο χώρος στον παιδικό σταθμό αποτελεί ένα θεμελιώδες στοιχείο για την ορθή ανάπτυξη και μάθηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Δεν είναι απλώς ένας υλικός τόπος όπου λαμβάνουν χώρα δραστηριότητες, αλλά ένας πολυδιάστατος χώρος με έντονη παιδαγωγική σημασία, καθώς διαμορφώνει και επηρεάζει τη συμπεριφορά, τις σχέσεις και την ψυχολογία των παιδιών. Ο χώρος στον οποίο ζουν και μαθαίνουν τα παιδιά προσφέρει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται κοινωνικά, γνωστικά και συναισθηματικά. Μέσα από την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον τους, τα παιδιά κατανοούν τον κόσμο γύρω τους και οικοδομούν τις πρώτες μορφές της προσωπικής και κοινωνικής τους ταυτότητας.

Η οργάνωση και η σωστή διαμόρφωση του χώρου αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για τη δημιουργία ενός φιλόξενου, ασφαλούς και λειτουργικού περιβάλλοντος μάθησης. Με την κατάλληλη τοποθέτηση επίπλων, τη δημιουργία μαθησιακών γωνιών και τη διευκόλυνση της ελευθερίας κινήσεων, τα παιδιά ενθαρρύνονται να εξερευνήσουν, να συνεργαστούν και να αναπτύξουν δεξιότητες βασικές για την ολόπλευρη ανάπτυξή τους. Τα σύγχρονα παιδαγωγικά προγράμματα, όπως τα Montessori, Reggio Emilia και HighScope, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο σχεδιασμό του χώρου, θεωρώντας τον «τρίτο παιδαγωγό» που υποστηρίζει τη μάθηση μέσα από το παιχνίδι και τη δημιουργικότητα.

Επιπλέον, ο χώρος δεν αποτελεί στατικό πλαίσιο αλλά ένα δυναμικό περιβάλλον που προσαρμόζεται στις ανάγκες των παιδιών και ενισχύει την ενεργό συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία. Η ευελιξία, η αισθητική και η ασφάλεια του χώρου συμβάλλουν στην προαγωγή ενός θετικού ψυχολογικού κλίματος, το οποίο είναι αναγκαίο για την ανάπτυξη της αυτονομίας, της υπευθυνότητας και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Μέσα από τις μαθησιακές γωνιές, όπου τα παιδιά παίζουν και μαθαίνουν ταυτόχρονα, καλλιεργούνται δεξιότητες όπως η γλώσσα, η μαθηματική σκέψη, η κοινωνικότητα και η δημιουργικότητα, εδραιώνοντας γερές βάσεις για το μέλλον τους.

Συνολικά, η μελέτη και η κατανόηση της σημασίας του χώρου στην προσχολική αγωγή αναδεικνύει τη σωστή διαχείριση και αξιοποίησή του ως βασικό εργαλείο που υποστηρίζει τη μάθηση και την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των παιδιών, παράλληλα με το έργο του παιδαγωγού και τη συμμετοχή της κοινότητας.

1 Ο χώρος του προσχολικού κέντρου

Ο χώρος δεν είναι κάτι απόλυτο. Τον αντιλαμβανόμαστε και τον ερμηνεύουμε μέσα από τις εμπειρίες μας και τον τρόπο που τον ζούμε, για αυτό και αποτελεί ένα έντονο υποκειμενικό χαρακτήρα. Ο ανθρωπολόγος E. Hall είχε τονίσει παλιότερα ότι ο χώρος διαθέτει μια «κρυφή» διάσταση και διεισδύει μέσα από μια «σιωπηλή» γλώσσα, μέσω της οποίας το άτομο επιχειρεί να επιβάλλει την παρουσία του. Αυτή η διάσταση επηρεάζει τόσο τις ανθρώπινες σχέσεις όσο και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται ο χώρος. Μέσα από αυτό το πρίσμα, ο χώρος, που βιώνεται υποκειμενικά και μέσα από την εμπειρία, παίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς συγκροτείται από πλέγματα κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων σε κάθε χωρική κλίμακα. Χαρακτηριστικό αυτής της σχέσης είναι ότι ο χώρος δεν είναι ουδέτερος: αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή, στενά δεμένη με την έννοια της ισχύος και της εξουσίας. Τα τελευταία χρόνια, πραγματοποιείται μια ευρεία συζήτηση σχετικά με τη θέση του παιδιού μέσα σε αυτόν τον κοινωνικά διαμορφωμένο χώρο (Κακανά, 2018).

1.1 Έννοια του χώρου

Η σχέση του παιδιού με το σώμα του και τον περιβάλλοντα χώρο αρχίζει να διαμορφώνεται ήδη από τη γέννησή του. Ο χώρος, ωστόσο, δεν συνιστά απλώς μια υλική διάσταση με ευκλείδεια γεωμετρικά χαρακτηριστικά, αντιθέτως, αποτελεί μια πολυεπίπεδη υλική οντότητα, η οποία εμπεριέχει και αποτυπώνει ένα σύνολο ιδιοτήτων που απορρέουν από δυο καθοριστικούς παράγοντες: τον κοινωνικό και τον ατομικό. Ο κοινωνικός παράγοντας ενσωματώνει τα χαρακτηριστικά που έχουν θεσμοθετηθεί ως αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού και ιστορικού πλαισίου. Ο ατομικός παράγοντας, από την άλλη, σχετίζεται με τα συναισθηματικά, κοινωνικά και πολιτισμικά γνωρίσματα που το υποκείμενο υιοθετεί και ενστερνίζεται, διαμορφώνοντας έτσι μια προσωπική εκδοχή των κυρίαρχων κοινωνικών αξιών και προτύπων (Κλιάπης, 2011).

Η έννοια του χώρου συνιστά μια σημαντική παράμετρο για την κατανόηση και την ανάπτυξη άλλων δύσκολων και περίπλοκων εννοιών. Η έννοια του τρισδιάστατου χώρου είναι πολύ σημαντική, καθώς μπορεί να αναφέρεται σε διαφορετικά πεδία και να αποκτά ποικίλες ερμηνείες ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο εξετάζεται. Ως τρισδιάστατος χώρος, ή πιο απλά ως χώρος, θεωρείται το πεδίο που σχετίζεται με τη φυσική επιφάνεια της Γης, πάνω στην οποία

ο άνθρωπος δραστηριοποιείται κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά ή και με άλλους διάφορους τρόπους. Κάθε άτομο χρειάζεται να εντοπίσει τη θέση του στον εξωτερικό κόσμο και να οργανώσει τις ενέργειές του, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις σχέσεις μεταξύ των αντικειμένων γύρω του όσο και τις δικές του σχέσεις με αυτά. Η έννοια του χώρου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του, αντανακλώντας έτσι την οικονομική και πολιτισμική διάσταση μιας κοινωνίας. Επιπρόσθετα, έχει επισημανθεί ότι «δεν υπάρχει ένας μοναδικός χώρος καθαυτός, αλλά μια πολλαπλότητα πιθανών χώρων, η εμφάνιση των οποίων εξαρτάται από τις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες κάθε εποχής» (Παπουτσή, 2021, 15).

Έρευνες, που έχουν γίνει στις κοινωνικές επιστήμες, απέδειξαν πως τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του χώρου ξεπερνούν την υλική του διάσταση, καθώς σχετίζονται αφενός με τις κοινωνικές πρακτικές και τις επικρατούσες μορφές συμπεριφοράς και αφετέρου με τις διαδικασίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης και, γενικότερα, με τη δυναμική της κοινωνικής εξέλιξης. Αρχικά, ο χώρος μπορεί να θεωρηθεί πως αντανακλά την κοινωνία, καθώς κύρια χαρακτηριστικά του, όπως είναι η διάταξη, η αισθητική και το πόσο μεγάλος ή μικρός είναι, αποτυπώνουν κυρίαρχες αξίες και πρότυπα που καθορίζουν τη λειτουργία του και επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ατόμων μέσα σε αυτόν. Ενώ ταυτόχρονα, ο χώρος μπορεί να λειτουργεί και ως ένα πεδίο κοινωνικής δυναμικής, ικανής να μετασχηματίζει τόσο το υλικό όσο και το κοινωνικό περιβάλλον, οδηγώντας σε αλλαγές (Γερμανός, 2010).

Ο πρώτος χώρος που «χτίζει» το παιδί δεν ταυτίζεται με τον χώρο όπως γίνεται αντιληπτός μέσα από την επιστήμη ή το εκπαιδευτικό σύστημα. Αντίθετα, σχετίζεται με τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της αναπτυξιακής του πορείας. Στα αρχικά στάδια της ανάπτυξής του, το παιδί δεν κατανοεί τον χώρο όπως ένας ενήλικας. Πριν αποκτήσει τη δυνατότητα να τον αναπαραστήσει γραπτά, δηλαδή στην προσχολική ηλικία, δημιουργεί χώρους που έχουν έναν πρωτογενή και παθητικό χαρακτήρα, άρρηκτα συνδεδεμένο με συναισθήματα όπως η αναμονή και η επιθυμία. Η φυσική του ανάγκη να γνωρίσει και να κατανοήσει τον χώρο, προκειμένου να κινηθεί και να αλληλεπιδράσει με το περιβάλλον του, αποτελεί κινητήριο δύναμη για την ανάπτυξη πιο σύνθετων νοητικών διεργασιών, όπως είναι η ομαδοποίηση, η σύγκριση και η συσχέτιση σχέσεων και χαρακτηριστικών (Παπουτσή, 2021).

Έτσι, ο χώρος διαθέτει και μια παιδαγωγική διάσταση, η οποία πηγάζει από την εξάρτηση των άλλων τριών διαστάσεών του, που είναι η αρχιτεκτονική, η ψυχολογική και η κοινωνική διάσταση. Για αυτό άλλωστε στο σχολικό περιβάλλον, ο χώρος και η εκπαιδευτική διαδικασία είναι εξαρτημένα σε τέτοιο επίπεδο έτσι ώστε σε κάθε χαρακτηριστικό του χώρου να βρίσκεται αντίκτυπο μιας πλευράς της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Γερμανός, 2010).

1.2 Παιδαγωγική Διάσταση του Χώρου

Το περιβάλλον του προσχολικού κέντρου έχει μια σημαντική παιδαγωγική έννοια, καθώς βοηθάει το παιδί να προσαρμοστεί στο χώρο του Βρεφονηπιακού Σταθμού, επηρεάζει και καθορίζει τον τρόπο αλληλεπίδρασης που θα διαμορφωθεί τόσο ανάμεσα στα παιδιά όσο και μεταξύ παιδιών και παιδαγωγών, επηρεάζει άμεσα τις διαθέσεις, τις συμπεριφορές, αλλά και την υγεία του παιδιού, και συγχρόνως έχει αντίκτυπο τόσο στις σχέσεις μεταξύ των ενηλίκων όσο και της ποιότητας του παιδαγωγικού έργου (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

Μέσα από την ανάλυση διαφόρων δεδομένων αναδείχθηκε ότι ο εκπαιδευτικός χώρος είχε καθοριστική συμβολή στη μαθησιακή διαδικασία, κυρίως μέσα από την ελευθερία που προσέφερε στα παιδιά να συνδεθούν ουσιαστικά με το περιβάλλον. Η ελευθερία κίνησης και η δυνατότητα σύνδεσης της φαντασίας με την πραγματικότητα επέτρεψαν στα παιδιά να προσδώσουν νοήματα στο χώρο, καθιστώντας τον εργαλείο μάθησης και δημιουργικότητας. Αυτή η αλληλεπίδραση ενίσχυσε την εκπαιδευτική αξία του παιχνιδιού, καθώς τα παιδιά απέκτησαν εμπειρίες που συνδέονταν με τους μαθησιακούς στόχους. Επιπλέον, η συμμετοχή των παιδιών στην αναδιοργάνωση του χώρου ενίσχυσε το διάλογο, τη συνεργασία και την κοινωνική αλληλεπίδραση. Αναπτύχθηκαν κανόνες συμβίωσης και δημιουργήθηκε κλίμα συνεργασίας στην τάξη. Τέλος, η θετική ψυχολογική διάθεση που επικράτησε στις πειραματικές τάξεις, χωρίς εντάσεις ή ανταγωνισμούς, ενίσχυσε τη σύνδεση των παιδιών με το μαθησιακό περιβάλλον και την συμμετοχή τους στη διαδικασία της εκπαίδευσης (Germanos, 2015).

Επιπλέον, μέσα από μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ισπανία, προέκυψαν τρία μοντέλα, τα οποία έχουν οδηγήσει ή επιδράσει στον σχεδιασμό των παιδαγωγικών χώρων. Το πρώτο μοντέλο αντικατοπτρίζει τη γνωστική προσέγγιση, ένα χαρακτηριστικό ερευνητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε στην δεκαετία του 1970, όπου στηρίζεται σε θεμελιώδεις θεωρίες

των Piaget, Bruner και άλλων ψυχολόγων. Η προσέγγιση αυτή εστιάζει στη ψυχολογική δραστηριότητα του παιδιού, την οποία κατανοεί ως σύστημα αναπαραστάσεων και νοητικών διεργασιών. Αν και ο κονστρουκτιβισμός είναι ευρείας αποδοχής ως προς τη διαδικασία γνώσης και μάθησης, δεν απουσιάζουν οι περιπτώσεις όπου, ακόμη και στο πλαίσιο της ίδιας εκπαιδευτικής προσέγγισης, έχουν προκύψει έντονες συζητήσεις για το κατά πόσο ορισμένες διδακτικές πρακτικές μπορούν να θεωρηθούν αυθεντικές «κονστρουκτιβιστικές». Το δεύτερο μοντέλο στηρίζεται στην κοινωνικο-πολιτισμική προσέγγιση, η οποία αντλείται θεωρητικά της θεμέλια κυρίως από τον Vygotsky και τους συνεχιστές του έργου του. Η προσέγγιση αυτή τονίζει τη σημασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στη διαδικασία της μάθησης και της ανάπτυξης, αναδεικνύοντας την έννοια της διαμεσολάβησης και της ζώνης επικείμενης ανάπτυξης. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, το σχολείο δεν είναι απλά ένας χώρος μετάδοσης γνώσεων, αλλά ένας δυναμικός κοινωνικός χώρος, όπου η μάθηση προκύπτει μέσα από τη συνεργασία, τον πολιτισμικό διάλογο και τη συμμετοχή σε κοινωνικές εμπειρίες. Η παιδαγωγική πράξη, επομένως, σχεδιάζεται ώστε να ενισχύει την ενεργό εμπλοκή των παιδιών και να στηρίζει την ανάπτυξη της σκέψης και της γνώσης μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση. Τέλος, το τρίτο μοντέλο αφορά τη διαλογική προσέγγιση και το πλαίσιο των Μαθησιακών Κοινοτήτων. Σε αυτό το μοντέλο το σχολείο λειτουργεί ως διαμεσολαβητικός θεσμός μεταξύ του αναπτυσσόμενου ατόμου και της δυνατότητάς του να κατανοεί και να προσανατολίζει τον κόσμο. Στο πλαίσιο αυτό, το σχολείο μπορεί να μετατραπεί σε μια αυθεντική κοινότητα πρακτικής, λειτουργώντας ως φορέας που ενισχύει τη διαμόρφωση της προσωπικής ταυτότητας και της ενεργής συμμετοχής του παιδιού στη μαθησιακή και κοινωνική διαδικασία. Αυτή η εμπειρία ενισχύεται μέσα από ένα συγκεκριμένο οργανωτικό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο το σχολείο συμβάλλει καθοριστικά στην οικοδόμηση της ταυτότητας του παιδιού ως ενεργού πολίτη και συν-δημιουργού ενός πιο βιώσιμου, δημοκρατικού και ειρηνικού κόσμου, μέσω συμμετοχικών δομών που προάγουν τη συνεργασία και την κριτική σκέψη (Giner-Gomis et al., 2024).

1.3 Προσέγγιση του χώρου μέσα από διάφορα προγράμματα προσχολικής αγωγής

Η σωστή οργάνωση του χώρου σε ένα προσχολικό κέντρο αποτελεί βασικό παράγοντα για την ποιότητα της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. Ο τρόπος που διαμορφώνεται το

περιβάλλον του σχολείου συμβάλλει στην επιτυχία εκπαιδευτικών προγραμμάτων όπως εκείνα της Montessori, του Reggio Emilia και του Υψηλών Στόχων (High/Scope). Μέσα από την κατάλληλη οργάνωση, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να αναπτύσσουν αυτονομία, να εξερευνούν ελεύθερα και να καλλιεργούν τόσο τις κοινωνικές όσο και τις γνωστικές τους δεξιότητες. Συνολικά, η σημασία που δίνεται στη σωστή οργάνωση του χώρου αναγνωρίζεται ως καθοριστική για τον τρόπο που πραγματοποιείται η μάθηση και διαμορφώνεται η καθημερινότητα της τάξης (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

Επιπρόσθετα, η οργάνωση του χώρου στην τάξη των προσχολικών παιδιών παίζει καθοριστικό ρόλο στην υποστήριξη των δραστηριοτήτων και της ανάπτυξης των παιδιών. Η φυσική διαρρύθμιση αφορά τόσο την αντικειμενική τοποθέτηση των επίπλων, παιχνιδιών και χαλιών όσο και την υποκειμενική αξία που αποδίδουν οι χρήστες στον χώρο. Η τάξη χωρίζεται σε διακριτές ζώνες ενδιαφέροντος, όπως το κέντρο τέχνης, η γωνιά ανάγνωσης και ο χώρος για θεατρικό παιχνίδι, που προσφέρουν στα παιδιά ασφάλεια και ελευθερία επιλογής. Οι περιοχές τοποθετούνται με τρόπο που αλληλοϋποστηρίζονται, ενώ τα διαχωριστικά, τα ράφια και τα έπιπλα στο κατάλληλο ύψος ενισχύουν την ανεξαρτησία και την ευελιξία των παιδιών. Επιπλέον, ο φυσικός φωτισμός και η κατάλληλη τεχνητή φωταγώγηση, μαζί με τις υφές και τα χρώματα, δημιουργούν ένα λειτουργικό, ασφαλές και ευχάριστο περιβάλλον για τα παιδιά (Tadjic et al., 2017).

Ο σχεδιασμός των εσωτερικών χώρων στο βρεφονηπιακό σταθμό παίζει σημαντικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Περιλαμβάνει το κατάλληλο μέγεθος και σχήμα της τάξης, τη διακόσμηση, τον εξοπλισμό, το φωτισμό και την ακουστική, ώστε ο χώρος να είναι ζεστός, λειτουργικός και φιλικός για τα παιδιά. Τα έπιπλα που επιλέγονται πρέπει να είναι ευέλικτα και ανθεκτικά, προσφέροντας παράλληλα πολλές δυνατότητες για μάθηση, αλλά και ξεκούραση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην απλότητα και την κομψότητα του χώρου, με φωτεινά και χαρούμενα χρώματα που δεν κουράζουν το παιδικό βλέμμα, ενώ ο φυσικός φωτισμός συμβάλλει σε μια πιο ευχάριστη ατμόσφαιρα (Papavasileiou et al., 2018).

1.3.1 Προσχολικό Πρόγραμμα Montessori

Η μέθοδος Montessori συγκαταλέγεται στα γνωστότερα παιδαγωγικά προγράμματα. Η Montessori τόνιζε ιδιαίτερα τη σημασία που έχει το περιβάλλον για την αγωγή και εκπαίδευση

του παιδιού. Θεωρούσε ότι το περιβάλλον οφείλει να αφήνει το παιδί να εκφράζεται ελεύθερα και να μην το περιορίζει. Κατά τη Montessori, το προσχολικό περιβάλλον θα πρέπει να δίνει ευκαιρίες για ανεξαρτησία, να διευκολύνει στην εκτέλεση των δραστηριοτήτων και ο χώρος να είναι ασφαλής, να διαθέτει ωραία αισθητική και να υπάρχει τάξη. Θα πρέπει να δίνονται στο παιδί οι κατάλληλες ευκαιρίες να εργάζεται μέσα στο χώρο ελεύθερα και να καλλιεργείται με βάση τους δικούς του ρυθμούς. Για αυτό, ο ρόλος του παιδαγωγού στο πρόγραμμα της Montessori δεν είναι να δίνει στο παιδί πληροφορίες, αλλά να βοηθάει το παιδί να έρθει σε επαφή με το χώρο, να του δίνει ευκαιρίες για να πράττει τις δικές του επιλογές μέσα σε αυτό και να του δίνει τη δυνατότητα να εξερευνήσει το προπαρασκευασμένο περιβάλλον (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

Η τάξη της Montessori οργανώνεται με τέτοιο ώστε να είναι απλή, τακτοποιημένη και πλήρως προσαρμοσμένη στις ανάγκες και το μέγεθος του παιδιού. Ο παιδαγωγός προετοιμάζει το περιβάλλον με κατάλληλα επιλεγμένα υλικά, τοποθετημένα σε ράφια, τα οποία ανταποκρίνονται στις ευαίσθητες περιόδους ανάπτυξης των παιδιών -όπως αυτές της γλώσσας, των μαθηματικών ή της αισθητηριακής αγωγή (Catherine et al., 2020).

Η Maria Montessori υποστήριξε την ιδέα ότι τα παιδιά μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά όταν έχουν την ελευθερία να επιλέγουν μόνα τους τα μαθησιακά υλικά, μέσα σε ένα κατάλληλα οργανωμένο περιβάλλον. Στο πλαίσιο της μοντεσσοριανής προσέγγισης, το προσχολικό περιβάλλον είναι διαμορφωμένο έτσι ώστε τα υλικά να είναι προσβάσιμα στα παιδιά και να είναι οργανωμένα από τα πιο απλά προς τα πιο σύνθετα. Ο ρόλος της παιδαγωγού περιορίζεται στη διαμόρφωση αυτού του περιβάλλοντος και στην παρατήρηση των παιδιών, παρεμβαίνοντας μόνο όταν του ζητηθεί βοήθεια. Η μάθηση προκύπτει μέσα από την αλληλεπίδραση του παιδιού με το υλικό και όχι μέσα από την καθοδήγηση του ενήλικα. Κεντρική θέση στην προσέγγιση της Montessori κατέχει και η επαφή του παιδιού με τη φύση, καθώς θεωρεί ότι η αρμονία, η τάξη και η ομορφιά που τη διέπουν συμβάλλουν θετικά στη γνωστική και συναισθηματική του ανάπτυξη (Özerem & Kavaz, 2013).

1.3.2 Προσχολικό Πρόγραμμα Reggio Emilia

Η προσέγγιση του Reggio Emilia αντιλαμβάνεται το περιβάλλον σαν τον «τρίτο παιδαγωγό», κάτι που αποτελεί πρόκληση αλλά και πηγή έμπνευσης. Η ουσία αυτής της φιλοσοφίας είναι να δημιουργούμε πλούσια περιβάλλοντα όπου τα παιδιά μπορούν να

φτιάξουν τους δικούς τους ξεχωριστούς "τόπους" μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με υλικά, αντικείμενα και τους άλλους ανθρώπους γύρω τους. Οι παιδαγωγοί εδώ έχουν έναν ιδιαίτερο ρόλο: μαθαίνουν παρατηρώντας τα ίδια τα παιδιά, προσπαθώντας να δουν τον κόσμο μέσα από τα μάτια τους και να ανακαλύψουν έτσι νέους τρόπους να διαμορφώσουν τη σχολική τάξη. Το θεμέλιο δηλαδή μιας πραγματικά παιδοκεντρικής εκπαίδευσης είναι ο χώρος. Αυτός ο χώρος οφείλει να προσφέρει στα παιδιά πλούσια ερεθίσματα και διαφορετικά περιβάλλοντα, να δίνει ευκαιρίες για ενεργή συμμετοχή και δικές τους πρωτοβουλίες, για αλληλεπίδραση και συνεργασία, για αυτονομία, δημιουργικότητα, δημιουργία σχέσεων και ελεύθερη εξερεύνηση και έκφραση. Πρέπει επίσης να είναι ευέλικτος, ώστε να εμπνέει και να υποστηρίζει τη δημιουργική μάθηση (Κακανά, 2018).

Τα φυσικά περιβάλλοντα των σχολείων που έχουν σχεδιαστεί σύμφωνα με τις αρχές του Reggio Emilia ξεχωρίζουν για την αισθητική τους και την ευχάριστη ατμόσφαιρα που δημιουργούν, προσκαλώντας τα παιδιά να τα εξερευνήσουν. Ο στόχος του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού των κέντρων βρεφών και νηπίων είναι να διαμορφωθούν φιλόξενοι χώροι που να εξασφαλίζουν την ευημερία τόσο των παιδιών όσο και των εκπαιδευτικών, καθώς διαμορφώνουν μαζί τη μαθησιακή διαδικασία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι χώροι προορίζονται να υποδέχονται τις οικογένειες και να λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για την κοινότητα, φιλοξενώντας συναντήσεις και διάφορες εκδηλώσεις. Η αρχιτεκτονική δεν περιορίζεται στην απλή οργάνωση χώρων, αντιθέτως, περικλείει μια φιλοσοφία και έναν τρόπο σκέψης για την εκπαίδευση, τη μάθηση, τη σχέση παιδαγωγού-παιδιού, καθώς και τον ρόλο της δράσης και της ενεργής συμμετοχής στην οικοδόμηση της γνώσης (Miller, 2019).

Ο χώρος της τάξης είναι σχεδιασμένος έτσι ώστε να ενθαρρύνει τη συνεργασία και την ανεξαρτησία των παιδιών, αλλά και να προάγει την επικοινωνία ανάμεσα σε παιδιά, παιδαγωγούς και γονείς. Τα χρώματα είναι ζεστά και φιλόξενα, οι γωνιές άνετες και το φως φυσικό, κάνοντας το περιβάλλον ευχάριστο και φωτεινό. Κάθε γωνιά έχει μια δική της ξεχωριστή χρήση, όπως για παιχνίδι με άμμο και νερό, δημιουργίες με εικαστικά, μουσική, βιβλία ή επαφή με τη φύση, ώστε τα παιδιά να ανακαλύπτουν και να μαθαίνουν μέσα από το παιχνίδι και την εξερεύνηση. Υπάρχουν μεγάλα παράθυρα, φυσικά υλικά και σύγχρονος εξοπλισμός προσαρμοσμένος στα παιδιά, ενώ οι κοινόχρηστοι χώροι λειτουργούν ως σημεία συνάντησης που ενισχύουν τις σχέσεις και τη μάθηση. Όλα αυτά μαζί δημιουργούν μια ζεστή,

ασφαλή και γεμάτη έμπνευση ατμόσφαιρα, βοηθώντας τα παιδιά να αναπτύσσονται ολόπλευρα (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

Τέλος, τα σχολεία του Reggio Emilia ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα. Κάθε λεπτομέρεια στον φυσικό τους χώρο έχει αντιμετωπιστεί με φροντίδα και προσοχή. Από τις εισόδους και τους διαδρόμους, μέχρι τα μπάνια, τις κουζίνες και τους χώρους συγκέντρωσης, όλα είναι προσεκτικά σχεδιασμένα και προσαρμοσμένα, ώστε να δίνουν σε κάθε γωνιά του σχολείου μια ξεχωριστή ταυτότητα και σκοπό. Δεν υπάρχει καμία γωνία που να μένει ανεκμετάλλευτη ή παραμελημένη. Χρησιμοποιώντας χρώματα, διαφάνεια, φυσικό φως, ζωντανά φυτά, άνετα έπιπλα και λειτουργική διαρρύθμιση, δημιουργούνται φιλόξενοι χώροι που ενθαρρύνουν τα μικρά παιδιά να εξερευνήσουν και να συμμετέχουν ενεργά στο χώρο της τάξης του παιδικού σταθμού (McNally & Slutsky, 2017).

1.3.3 Προσχολικό Πρόγραμμα HighScope

Στο πρόγραμμα High/Scope ο χώρος παίζει πολύ σημαντικό ρόλο, καθώς θεωρείται βασικός παράγοντας για την ενίσχυση της ενεργητικής μάθησης των παιδιών. Η οργάνωσή του γίνεται με τρόπο που να προσφέρει ασφάλεια, άνεση και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους. Η τάξη χωρίζεται σε ξεκάθαρες περιοχές δραστηριοτήτων, ώστε τα παιδιά να μπορούν να κινούνται αυτόνομα και να μπορούν εύκολα να μεταβαίνουν από τη μία δραστηριότητα στην άλλη. Προβλέπεται να υπάρχουν χώροι για διαφορετικά είδη δράσεων: για μεγάλες ομάδες, μικρές ομάδες και για ατομική ενασχόληση. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στο υλικό που χρησιμοποιείται: πρέπει να είναι πλούσιο, ποικίλο και οργανωμένο σε σημεία εύκολα προσβάσιμα από τα παιδιά, ώστε να ενθαρρύνεται η πρωτοβουλία και η δημιουργικότητά τους. Επίσης, η επιλογή των επίπλων και η σωστή οργάνωση του υλικού επηρεάζουν θετικά τη μαθησιακή διαδικασία, ενώ είναι σημαντικό ο χώρος να επιτρέπει διαφορετικούς τρόπους χρήσης, ανάλογα με το μέγεθος και τις ανάγκες της κάθε ομάδας παιδιών (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

Τα υλικά παίζουν βασικό ρόλο στην εκπαίδευση HighScope, για αυτό είναι σημαντικό οι σχεδιαστές και οι εκπαιδευτικοί να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στην επιλογή και την αποθήκευσή τους. Επιπλέον, προτείνονται έξι βασικές συμβουλές για το πώς μπορεί να οργανωθεί σωστά μια αποθηκευτική περιοχή για τα υλικά αυτά, οι οποίες μπορούν να

εφαρμοστούν και σε μια τάξη HighScope. Μια καλή αποθήκη υλικών θα πρέπει: 1) να βρίσκεται κοντά στον χώρο όπου θα χρησιμοποιούνται τα υλικά, 2) να χωράει όσα υλικά χρειάζονται και να τα εμφανίζει με τρόπο που να είναι εύκολο να τα βρει κανείς, 3) να είναι ανάλογη με το μέγεθος του χώρου και τον όγκο των υλικών, 4) να μην περιορίζει τη φαντασία των σχεδιαστών στη διαμόρφωσή της, 5) να είναι οργανωμένη έτσι ώστε να μπορεί να τη χρησιμοποιήσει ο καθένας, ανεξάρτητα από την ηλικία του, και 6) να εξασφαλίζει την ασφάλεια όλων (Izadpanah & Günçe, 2014).

Επιπρόσθετα, θέλουμε τα παιδιά να αισθάνονται άνετα, ασφαλή και ελεύθερα να εξερευνούν και να μαθαίνουν μέσα στο περιβάλλον τους, για αυτό είναι σημαντικό να δημιουργήσουμε έναν φιλόξενο και ζεστό χώρο. Αυτό επιτυγχάνεται με την ενσωμάτωση απαλών υφών και αντικειμένων, όπως χαλιά, μαξιλάρια και μαλακά παιχνίδια, που όχι μόνο προσφέρουν ασφάλεια και ζεστασιά, αλλά και απορροφούν τους δυνατούς ήχους από τις δραστηριότητες. Η επιλογή ουδέτερων, απλών χρωμάτων και λιτών σχεδίων στα τοιχώματα και τον εξοπλισμό βοηθά στην αποφυγή υπερφόρτωσης των αισθήσεων, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να εμπλουτιστεί σταδιακά ανάλογα με τις ανάγκες και προσωπικότητες των παιδιών. Επιπλέον, όποτε είναι δυνατόν, προτιμούμε φυσικά υλικά όπως το ξύλο και αξιοποιούμε το φυσικό φως, αποφεύγοντας τον έντονο φθορισμό που μπορεί να ενοχλήσει με την ασταθή του κίνηση και τον ήχο του. Τέλος, δημιουργούμε ζεστές γωνιές και κρυψώνες μέσα κι έξω από το χώρο – αναγνωστήρια, σοφίτες, δέντρα και παγκάκια – ώστε και τα πιο ενεργητικά παιδιά να μπορούν να αποσυρθούν για λίγο, να ξεκουραστούν και να νιώσουν ασφάλεια μαζί με ένα αγαπημένο βιβλίο ή ένα οικείο πρόσωπο (Vogel, 2012).

Μια τάξη θα πρέπει να διαμορφώνεται με όμορφα χρώματα, ζεστές και άνετες γωνιές, καθώς και με άπλετο φυσικό φως σε όλο το χώρο. Μέσα στην τάξη μπορεί κανείς να βρει γωνιά με άμμο και νερό, το κουκλόσπιτο, υλικά για κατασκευές, χώρο για παιχνίδια, γωνιά για εικαστικές δραστηριότητες, βιβλία και γραφή, μουσική και κίνηση, εργαστήριο ξυλουργικής, μια γωνιά με ζώα και φυτά, καθώς και τον υπολογιστή. Όλα αυτά μαζί δημιουργούν ένα φιλόξενο και δημιουργικό περιβάλλον για τα παιδιά (Καινούργιου, 2021).

Τέλος, οι χώροι μάθησης που έχουν στηθεί με ευέλικτο ή σταθερό τρόπο φαίνεται να είναι η καλύτερη επιλογή για να ενισχύσουν τις καλλιτεχνικές, μαθηματικές, γλωσσικές και κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών. Για αυτό, μια σχολική τάξη καλό είναι να περιλαμβάνει

τουλάχιστον τέσσερις βασικές γωνιές: μια γωνιά τέχνης, μια γωνιά ανάγνωσης, έναν χώρο με ανοιχτά και χειροπιαστά υλικά που ενθαρρύνουν τα παιδιά να πειραματιστούν και να μάθουν μέσα από το παιχνίδι, καθώς και μία άνετη γωνιά καθιστικού (Izadpanah & Günçe, 2014).

2 Οργάνωση του χώρου

Το παιχνίδι στον παιδικό σταθμό είναι το κύριο στοιχείο του προγράμματος. Το παιδί μαθαίνει μέσα από την διαδικασία του παιχνιδιού, έτσι όπως μαθαίνει, συνειδητά ή ασυνείδητα, από κάθε είδους εμπειρίας. Σύμφωνα με τον Piaget, η ύπαρξη σειράς κανόνων και μεθόδων στο παιχνίδι των παιδιών, καθώς αναπτύσσονται, είναι μια ένδειξη της ανάπτυξης των συλλογιστικών τους δυνατοτήτων. Επιπλέον, ο ίδιος αναφέρει ότι οι εξελισσόμενες ικανότητες σκέψης του παιδιού όχι μόνο έχει την δυνατότητα να διαμορφώνει πιο σύνθετα παιχνίδια, αλλά και οι τρόποι παιχνιδιού το βοηθούν να καλλιεργήσει πιο περίπλοκους τρόπους σκέψης. Για αυτό τον λόγο θα εστιάσουμε στον διαχωρισμό του χώρου σε μαθησιακά κέντρα. Η διαμόρφωση του χώρου σε αρκετούς χώρους (γωνιές) και ο τρόπος που συμπεριφέρονται τα παιδιά μέσα σε αυτούς τους χώρους προκάλεσε την απασχόληση τους σε αρκετές έρευνες (Σιβροπούλου, 2019).

2.1 Έννοια και σκοπός της οργάνωσης

Σχετικά με την αίθουσα, η έννοια της οργάνωσης αναφέρεται στον τρόπο που έχει διαμορφωθεί η υλική της δομή, ώστε να ανταποκρίνεται με ακρίβεια στις προγραμματισμένες ανάγκες του κοινωνικού περιβάλλον τους. Η διαρρύθμιση του χώρου μέσα στην τάξη παίζει σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά των παιδιών και στην στάση τους απέναντι στη μάθηση. Επιπλέον, επηρεάζει τον τρόπο που αναπτύσσονται οι σχέσεις και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παιδιών, μεταξύ των εκπαιδευτικών και των μαθητών, καθώς και μεταξύ των παιδιών και του ίδιου του χώρου (Γκλούμπου, 2014).

Η έννοια της «οργάνωσης» αναφέρεται στη δομή και στη διαδικασία μέσω της οποίας ένα σύνολο ατόμων συνεργάζεται, κατανέμει αρμοδιότητες συλλογικά και αναπτύσσει διαπροσωπικούς δεσμούς, με κοινό γνώμονα την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων και επιδιώξεων. Επιπρόσθετα, η οργάνωση αποτελεί λειτουργία που διασφαλίζει την ύπαρξη και διαθεσιμότητα των αναγκαίων πόρων για την υλοποίηση ενός σχεδίου, περιλαμβάνοντας την ανάθεση καθηκόντων, την ομαδοποίηση εργασιών σε τμήματα, καθώς και την κατανομή των πόρων με σκοπό την αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών (Τσομπανάκη, 2017).

Η οργάνωση του χώρου πρέπει να βασίζεται σε δύο βασικά σημεία: στη σωστή τοποθέτηση και οριοθέτηση των διαφορετικών περιοχών όπου πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες, και στον καθορισμό των διαδρομών που θα χρησιμοποιούνται για τις κυριότερες μετακινήσεις μέσα στην τάξη, ο αυτά τα παιδιά που κινούνται να μην ενοχλούν τους υπόλοιπους (Γκλούμπου, 2014).

Η οργάνωση της αίθουσας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο της πειθαρχίας των παιδιών, καθώς μια ακατάστατη τάξη -με το γραφείο του/της παιδαγωγού γεμάτο χαρτιά και αντικείμενα σκορπισμένα στο πάτωμα- μπορεί να δώσει στα παιδιά την εντύπωση ότι ο/η παιδαγωγός δεν δίνει σημασία στη λεπτομέρεια, οδηγώντας τους στο συμπέρασμα ότι ο/η παιδαγωγός δεν δείχνει το απαραίτητο ενδιαφέρον για την οργάνωση του χώρου. Αντίθετα, αν ο/η παιδαγωγός οργανώνει κατάλληλα την αίθουσα, τοποθετώντας τα παιδαγωγικά υλικά σε μέρος προσβάσιμο σε όλους, τότε γίνεται πρότυπο οργάνωσης για τα παιδιά, τα οποία με τη σειρά τους θα αρχίσουν να δομούν και τη δική τους καθημερινότητα με παρόμοιο τρόπο. Ταυτόχρονα, τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι ο/η παιδαγωγός δίνει σημασία στη λεπτομέρεια και έτσι είναι δύσκολο να γίνει κάποια παραβίαση των κανόνων (Hannah, 2013).

Ο σκοπός μιας καλά οργανωμένης προσχολικής μαθησιακής τάξης είναι πως «τα παιδιά καλούνται να καλλιεργήσουν αυθεντικές πρωτοβουλίες, δρώντας στο πλαίσιο της αρχής της αυτενέργειας, της ελεύθερης έκφρασης και δημιουργικότητας, της συμμετοχικότητας, καθώς και της ικανοποίησης των αναγκών τους για εξερεύνηση και αυτοέκφραση, με σκοπό την προώθηση της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης» (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

Τα παιδιά θέλουν τα ιδανικά περιβάλλοντα για την ηλικίας τους, τα οποία οφείλουν να θεμελιώνουν και να προβάλλουν τις δραστηριότητες και το παιχνίδι τους. Επιπλέον, το προσχολικό περιβάλλον θα πρέπει να παροτρύνει και να στηρίζει θετικά την αλληλεπίδραση των παιδιών με το χώρο, τα υλικά και αυτούς που βρίσκονται γύρω από το παιδί. Ταυτόχρονα οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας χρειάζονται κατάλληλα πλαίσια τα οποία πρέπει να είναι λειτουργικά και εύχρηστα. Όταν το εκπαιδευτικό περιβάλλον διαμορφώνεται κατά τρόπο που να είναι υποστηρικτικό και λειτουργικό τόσο για τα παιδιά όσο και για τους παιδαγωγούς, καθίσταται ευκολότερη η συγκέντρωση των ενηλίκων στη διευκόλυνση και την ενίσχυση των διαδικασιών μάθησης και παιχνιδιού (Ρέντζου & Σακελλαρίου, 2014).

2.2 Διατάξεις του χώρου

Ένα βασικό στοιχείο μιας ποιοτικής προσχολικής εκπαίδευσης είναι η διαχείριση της τάξης. Οι κύριες διαστάσεις της διαχείρισης περιλαμβάνουν τη φυσική διάταξη της τάξης, τον προγραμματισμό και τις δραστηριότητες, τη διαχείριση του χρόνου, τις θετικές σχέσεις και τη διαχείριση της συμπεριφοράς. Η φυσική διάταξη του χώρου μπορεί να επηρεάσει την ποιότητα των υπόλοιπων διατάξεων, καθώς κάθε παράγοντας που τη συνθέτει μπορεί είτε να διευκολύνει είτε να εμποδίζει τη μαθησιακή διαδικασία (Erturk Kara, 2018).

Το Άρθρο 4 του Προεδρικού Διατάγματος 99/2017 θέτει τις βασικές αρχές για τη διαμόρφωση των εσωτερικών και εξωτερικών χώρων των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών, με σκοπό την πρόληψη ατυχημάτων και την εξασφάλιση της ασφαλούς κίνησης και δραστηριότητας των παιδιών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αποφυγή επικίνδυνων ανισόπεδων δαπέδων τους χώρους όπου κινούνται ή παίζουν τα παιδιά. Σε περιπτώσεις όπου ύπαρξη σκάλας είναι αναγκαία, επιβάλλεται η χρήση αντιολισθητικών υλικών, η τοποθέτηση προστατευτικών κιγκλιδωμάτων και η στρογγυλοποίηση όλων των γωνιών για την αποφυγή τραυματισμών. Επιπλέον, πρέπει να αποφεύγονται οι μεγάλες τζαμαρίες. Η παρουσία εκτεταμένων γυάλινων επιφανειών δεν ενδείκνυται σε παιδικούς χώρους, όταν όμως είναι αναπόφευκτη, προβλέπεται η τοποθέτηση προστατευτικών κιγκλιδωμάτων ύψους τουλάχιστον ενάμιση μέτρου και με απόσταση μικρότερη των 12 εκατοστών μεταξύ των ράβδων, ώστε να αποτρέπεται η διέλευση ή ο εγκλωβισμός των παιδιών. Παράλληλα, τα τζάμια οφείλουν να είναι κατασκευασμένα από υλικά ασφαλείας, όπως για παράδειγμα τζάμια με ειδική μεμβράνη προστασίας, και να φέρουν την κατάλληλη σήμανση. Τέλος, το άρθρο προβλέπεται τα παράθυρα στους χώρους όπου φιλοξενούνται παιδιά πρέπει να σχεδιάζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην επιτρέπεται το άνοιγμα τους κάτω από το ύψος του ενάμιση μέτρου, προστατεύοντας έτσι τα παιδιά από ακούσια επαφή ή πιθανή πτώση. Το σύνολο των διατάξεων του άρθρου αντανακλά την προτεραιότητα του νομοθέτη στην πρόληψη των κινδύνων και στην προαγωγή ενός ασφαλούς, κατάλληλα οργανωμένου παιδαγωγικού περιβάλλοντος για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας (Ελληνική Κυβέρνηση, 2017).

Σε πιλοτικές παρεμβάσεις που υλοποιήθηκαν, ο επανασχεδιασμός του χώρου οδήγησε σε διάφορες αλλαγές στη διαρρύθμιση, την αισθητική και τον εξοπλισμό του. Οι τροποποιήσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν μέσα από τη δημιουργία περιοχών που περιβάλλουν άμεσα το παιδί

(δηλαδή μικροπεριβαλλόντων), τα οποία ενίσχυσαν τον διάλογο και τη συνεργασία μεταξύ των παιδιών. Παράλληλα, αυτές οι αλλαγές συνέβαλαν στην ανάπτυξη μιας νέας αντίληψης σχετικά με τη χρήση του χώρου στην τάξη, προάγοντας την αυτενέργεια και την ενεργητική συμμετοχή των παιδιών. Οι βασικές μεταβολές στην οργάνωση και αξιοποίηση του χώρου περιλάμβαναν:

- Μια νέα τοποθέτηση των επίπλων με στόχο τη δημιουργία μικροπεριβαλλόντων για κάθε ομάδα, σχεδιασμένων ώστε να διευκολύνουν την άμεση επικοινωνία «πρόσωπο με πρόσωπο».
- Τη δυνατότητα διπλού προσανατολισμού των χώρων: α) προς το εσωτερικό της ομάδας, και β) προς τις άλλες ομάδες, ενισχύοντας έτσι την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση σε επίπεδο τάξης.
- Τη δημιουργία ξεχωριστού χώρου για κάθε ομάδα και κάθε παιδί, δίνοντας τους τη δυνατότητα να έχουν το δικό τους προσωπικό χώρο.
- Τον σχεδιασμό ενός ευέλικτου περιβάλλοντος που υποστηρίζει ποικίλες μορφές εκπαιδευτικής και πολιτισμικής επικοινωνίας, διευκολύνοντας την εφαρμογή διαφορετικών διδακτικών προσεγγίσεων.
- Τη σύνδεση της αισθητικής του χώρου με την καλλιέργεια ενός θετικού ψυχολογικού κλίματος στην τάξη.
- Την ελευθερία των παιδιών να παρεμβαίνουν στο χώρο -είτε ατομικά είτε ομαδικά- τροποποιώντας τη διαρρύθμιση του ή την αισθητική του, ώστε να τον συνδέουν με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα και σταδιακά να τον κάνουν δικό τους. Αυτή η διαδικασία τα βοηθά να δημιουργούν δικούς τους «τόπους» μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας (Γερμανός, 2015).

2.3 Η διαμόρφωση του χώρου

Ο τρόπος που διαμορφώνεται ο χώρος σε ένα μαθησιακό περιβάλλον οφείλει: α) να ενθαρρύνει τα παιδιά προσχολικής ηλικίας να συμμετέχουν ενεργά, να σχεδιάζουν, να επεμβαίνουν και να τον προσαρμόζουν σύμφωνα με τις ανάγκες τους, β) να αντικατοπτρίζει τις εμπειρίες και τα βιώματά τους, δείχνοντας τη μοναδικότητα το κάθε παιδιού, και, γ) να είναι ευέλικτος, έτσι ώστε να μπορεί να προσαρμόζεται στις δραστηριότητες και τα ενδιαφέροντά τους (Αθανασοπούλου, 2019).

Η διαμόρφωση ενός ισορροπημένου και λειτουργικού κλίματος εντός ενός οργανισμού δεν εξαρτάται αποκλειστικά από ποιοτικούς παράγοντες, όμως η επικοινωνία και το κοινωνικό πλαίσιο, αλλά και από περιβαλλοντικούς παράγοντες, οι οποίοι απορρέουν από τις εκάστοτε συνθήκες του δομημένου χώρου. Τέτοιου είδους παράγοντες περιλαμβάνουν τη θερμοκρασία, τον εξαερισμό, τον φωτισμό, τη χρωματική παλέτα και την ακουστική του χώρου. Τα περιβαλλοντικά αυτά ερεθίσματα, ενσωματωμένα στα υλικά χαρακτηριστικά του φυσικού περιβάλλοντος, ασκούν σημαντική επίδραση στην αντίληψη της ποιότητας του χώρου και κατά επέκταση στο επίπεδο ικανοποίησης των χρηστών. Οι χρήστες του χώρου, όσο δέκτες των εν λόγω ερεθισμάτων, καλούνται να τα διαχειριστούν αξιοποιώντας στρατηγικές που σχετίζονται τόσο με τις προσωπικές τους δεξιότητες όσο και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους. Η δυσμενής επίδραση των παραγόντων αυτών στη διάθεση και τη σωματική ή ψυχική υγεία δεν είναι σπάνιο φαινόμενο. Καθοριστικής σημασίας για την αποτελεσματική τους διαχείριση αποτελεί ο βαθμός ελέγχου του ατόμου του περιβάλλοντος, δηλαδή η δυνατότητα παρέμβασης και προσαρμογής των περιβαλλοντικών συνθηκών σύμφωνα με τις προσωπικές τους ανάγκες και προτιμήσεις. Παράγοντες όπως οι περιορισμοί του υφιστάμενου κτιριακού σχεδιασμού, το αυξημένο οικονομικό κόστος, η εσφαλμένη χρήση ή ακαταλληλότητα των συστημάτων ρύθμισης συνιστούν σημαντικά εμπόδια για τη διαμόρφωση ευέλικτων και εργονομικών σχολικών περιβαλλόντων. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η υιοθέτηση μιας ολιστικής προσέγγισης που να ενσωματώνει όλα τα κρίσιμα πεδία: τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, τις εσωτερικές περιβαλλοντικές συνθήκες, τη δομή και λειτουργία του οργανισμού, τις ανάγκες των ατόμων, τη φάση της κατασκευής, τις τεχνικές εγκαταστάσεις, τη συντήρησή τους και, τέλος, τη συνολική λειτουργικότητα του χώρου (Αποστόλου, 2013).

Ένας από τους βασικούς τομείς που αποτυπώνουν τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσονται οι διαδικασίες μάθησης στην τάξη είναι ο τρόπος οργάνωσης του χώρου, ο τύπος των χρησιμοποιούμενων υλικών και η εκπαιδευτική επίπλωση. Αυτά τα στοιχεία αντικατοπτρίζουν όχι μόνο τις ανάγκες της αίθουσας, αλλά και τη γενικότερη φιλοσοφία του εκάστοτε εκπαιδευτικού πλαισίου, από την προσχολική έως και την ανώτατη εκπαίδευση. Παράλληλα, συνδέονται με το εκπαιδευτικό σχέδιο που στηρίζει την παιδαγωγική πράξη, όπως και με τις εγκαταστάσεις, τη διαρρύθμισή τους, αλλά και την ποιότητα και ποσότητα του διαθέσιμου εξοπλισμού. Η σωστή κατανομή του χώρου, καθώς και η κατάλληλη διάταξη των επίπλων και

των εκπαιδευτικών πόρων, είναι καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη των μαθησιακών στόχων, οι οποίοι με τη σειρά τους διαμορφώνονται με βάση τις απαιτήσεις των νέων κοινωνικών συνθηκών κάθε εποχής (Gomez-Galan, 2018).

Η έννοια των διατάξεων του χώρου στον παιδικό σταθμό δεν περιορίζεται μόνο στη φυσική οργάνωση του περιβάλλοντος, αλλά περιλαμβάνει και τις παιδαγωγικές παραμέτρους που διαμορφώνουν τη μαθησιακή εμπειρία των παιδιών στις γωνιές. Η σωστή οργάνωση των γωνιών απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό για την αξιολόγηση της προσπάθειας των παιδιών και τα βασικά στοιχεία όπως η ασφάλεια, η οριοθέτηση, οι κανόνες, η αλληλοβοήθεια, ο χρόνος και ο ρόλος της παιδαγωγού. Η ασφάλεια είναι απαραίτητη για τη συναισθηματική σταθερότητα και τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς μόνο σε ένα ασφαλές περιβάλλον μπορούν να εξερευνήσουν και να δημιουργήσουν. Οι κανόνες δημιουργούνται με τη συμμετοχή των παιδιών και αφορούν τον αριθμό συμμετεχόντων, τον τρόπο χρήσης του υλικού, την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων, τον περιορισμό θορύβου και την καθαριότητα. Η ενεργός συμμετοχή των παιδιών, η υπευθυνότητα και ο σεβασμός προς τους άλλους ενισχύονται μέσα από την τήρηση αυτών των κανόνων. Εξίσου σημαντική είναι η καλλιέργεια της συνεργασίας, καθώς ενθαρρύνεται τα παιδιά να ζητούν βοήθεια πρώτα από τους συνομηλίκους τους. Ο χρόνος που διατίθεται για ελεύθερο παιχνίδι οφείλει να είναι επαρκής και απερίσπαστος, με την παιδαγωγό να καθοδηγεί απαλά τη μετάβαση από τη δραστηριότητα στο συμμαζέμα. Το διάστημα προσανατολισμού είναι κρίσιμο για την εξοικείωση των παιδιών στις γωνιές, προσφέροντάς τους ευκαιρίες εξερεύνησης και στην παιδαγωγό τη δυνατότητα να εντοπίσει τα ενδιαφέροντά τους. Ο ρόλος της παιδαγωγού είναι πολυδιάστατος. Πρέπει να είναι παρατηρητική, ακροάτρια, υπεύθυνη για την ασφάλεια, και ικανή να επικοινωνεί με τα παιδιά σε διαφορετικά επίπεδα, εκτιμώντας πάντα την αυθεντικότητα του παιχνιδιού. Η παρέμβασή της πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες του παιδιού, ώστε να ενισχύεται η δημιουργικότητα χωρίς να παρεμποδίζεται η αυτονομία του. τελικά, στόχος είναι κάθε μέρα να αποτελεί μια εμπειρία χαράς και μάθησης τόσο για τα παιδιά, όσο και για την παιδαγωγό, με το παιχνίδι να αποτελεί το βασικό εργαλείο ανάπτυξης (Σιβροπούλου, 2019).

3 Μαθησιακά Κέντρα/Γωνιές παιχνιδιού

Το παιχνίδι στα μαθησιακά κέντρα, δηλαδή τις γωνιές, είναι μόνο ένας από τους τρόπους που μπορούν να αξιοποιήσουν οι παιδαγωγοί για να υποστηρίξουν τη μάθηση των παιδιών. Εκτός από τη λειτουργικότητά τους, οι γωνιές θεωρούνται ότι συμβάλλουν στην ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό τα παιδιά να συμμετέχουν ενεργά στην παιδαγωγική διαδικασία, καθώς η εμπλοκή τους σε κατάλληλα σχεδιασμένες δραστηριότητες ενισχύει την κατανόηση και τη μάθηση. Μέσα από τις δραστηριότητες που προσφέρονται σε κάθε γωνιά, τα παιδιά ενθαρρύνονται να εξερευνήσουν, να παίζουν και να μάθουν μαζί με τους συνομηλίκους τους. Για παράδειγμα, μπορούν να χρησιμοποιούν σχήματα για να ονομάσουν μαθηματικές έννοιες ή να παρατηρούν φυτά και να μαθαίνουν τι είναι απαραίτητο για την επιβίωση τους στο σχολικό περιβάλλον. Αν και σε πολλές δραστηριότητες τα παιδιά παίζουν απλό παιχνίδι με υλικά, στην πραγματικότητα οι δραστηριότητες αυτές συμβάλλουν ουσιαστικά στη μάθηση. Επιπλέον, όταν τα παιδιά συμμετέχουν σε στοχευμένες δραστηριότητες, είναι πιο οργανωμένα και παρουσιάζουν λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς. Τέλος, μέσα από τη συμμετοχή τους στις γωνιές ενισχύεται η γλωσσική, γνωστική, κοινωνική και συναισθηματική τους ανάπτυξη. Με άλλα λόγια, στα κέντρα μάθησης τα παιδιά αναπτύσσονται ολόπλευρα (Atisu, 2022).

3.1 Οι Γωνιές στο Πλαίσιο της Αγωγής

Τα μαθησιακά κέντρα είναι απαραίτητα για τους παιδικούς σταθμούς, καθώς υποστηρίζουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, ενισχύουν την υπευθυνότητά του απέναντι στη μάθηση και συμβάλλουν στην ενεργή κατασκευή της γνώσης, προσφέροντας παράλληλα πλούσιες κοινωνικές και συναισθηματικές εμπειρίες. Ωστόσο, η απλή ύπαρξη μαθησιακών κέντρων και ο εμπλουτισμός των υλικών τους δεν αρκούν για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική υποστήριξη της μάθησης. Είναι σημαντικό να παρέχονται κατάλληλες αναπτυξιακά συνθήκες, να υπάρχει σωστή οργάνωση και να διαμορφώνεται ένα υποστηρικτικό περιβάλλον, ώστε τα μαθησιακά κέντρα να είναι πραγματικά αποτελεσματικά (Metin, 2016).

Η αξιοποίηση των γωνιών στο πλαίσιο της αγωγής αντανακλά βασικές αρχές της μάθησης μέσω του παιχνιδιού (Play-Based Learning), μιας παιδαγωγικής προσέγγισης που προάγει την ενεργή, δημιουργική και αυθόρμητη εμπλοκή των παιδιών με ανθρώπους, αντικείμενα και το

φυσικό ή το κοινωνικό τους περιβάλλον. Οι μαθησιακές γωνιές προσφέρουν στα παιδιά τη δυνατότητα να επιλέγουν το είδος της δραστηριότητας που τους ενδιαφέρει, να αλληλεπιδρούν με τους συνομηλίκους τους και να εκφράζουν τις ιδέες τους μέσα από ποικίλα μέσα, όπως το εικαστικό παιχνίδι, η δραματοποίηση ή οι κατασκευές. Παράλληλα, ο ρόλος της παιδαγωγού παραμένει καθοδηγητικός αλλά όχι περιοριστικός, καθώς λειτουργεί ως «σκαλωσιά», υποστηρίζοντας τη μάθηση και προσαρμόζοντας τις παρεμβάσεις της με βάση τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών (Γκλούμπου & Κακανά, 2024).

Η σύγχρονη έρευνα αναδεικνύει το παιχνίδι ως ένα ιδιαίτερο σημαντικό πλαίσιο μέσα από το οποίο τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά, αλληλεπιδρούν και αναπτύσσουν ιδέες, νοήματα και κοινωνικές σχέσεις. Αποτελεί μια διαδικασία που στηρίζει τη διαμόρφωση της ταυτότητας τους και την κατανόηση του κόσμου γύρω τους. Το παιχνίδι έχει ουσιαστικό νόημα για τα ίδια τα παιδιά, καθώς προσφέρει κίνητρο, συναισθηματική εμπλοκή και ενισχύει τη συμμετοχή τους - στοιχεία που συχνά λείπουν από τις πιο δομημένες δραστηριότητες. Βασίζεται στις υπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες τους και συνδέεται με τον τρόπο που σκέφτονται και σχετίζονται με τους άλλους, γεγονός που καθιστά τη μάθηση πιο κοντινή στο αναπτυξιακό τους επίπεδο. Επιπλέον, το παιχνίδι αποτελεί μια κοινωνική πρακτική που ενεργοποιεί τη δημιουργικότητα μέσα από την έκφραση, τη διαπραγμάτευση και τη συνεργασία. Αν και τα παιδιά δεν παίζουν με σκοπό να μάθουν, μέσα από το παιχνίδι ενισχύεται ουσιαστικά η μαθησιακή τους πορεία (Αυγητίδου, 2016).

3.1.1 Η Γωνιά Κουκλόσπιτο

Μια από τις πιο αγαπητές γωνιές στην τάξη είναι αυτή του κουκλόσπιτου. Από την πρώτη στιγμή, τραβάει την προσοχή των παιδιών, καθώς περιλαμβάνει αντικείμενα οικεία και αγαπημένα για αυτά. Πρόκειται για μια γωνιά που γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στο σπίτι και το νηπιαγωγείο. Τα παιδιά εισέρχονται εύκολα στην παρέα των άλλων και ασχολούνται με κάτι γνώριμο. Εκεί μιμούνται καταστάσεις της καθημερινής ζωής, ταυτίζονται με διάφορους ρόλους, υποδύονται πρόσωπα και αναπαριστούν ενήλικες δραστηριότητες. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, μπορούν να εκφράσουν εμπειρίες που τους προκάλεσαν φόβο ή στεναχώρια, καθώς και συναισθήματα, όπως η ζήλια για το μωρό αδερφάκι τους. Επιπλέον, στη γωνιά αυτή τα παιδιά ζουν και μαθηματικές εμπειρίες, για παράδειγμα ντύνουν τις κούκλες με ρούχα

ανάλογου μεγέθους, ταξινομούν και τοποθετούν σωστά τα διάφορα αντικείμενα, καθώς και τοποθετούν στο τραπέζι πιάτα και ποτήρια για το φαγητό τους (Βρανά & Κοτενίδου, 2013).

Στη γωνιά του κουκλόσπιτου θα πρέπει να υπάρχουν αντικείμενα όπως κούκλες από διάφορες εθνότητες, για παράδειγμα κινέζες, ινδιάνες, μαύρες και λευκές, σε διάφορα μεγέθη, και με ρούχα που να μπορούν να πλυθούν και να μπαίνουν και να βγαίνουν εύκολα. Χρειάζεται ένα κρεβάτι για την κούκλα με στρώμα, σεντόνι, μαξιλάρι και ένα καροτσάκι. Επίσης, στη γωνιά αυτή θα πρέπει να υπάρχουν και διάφορα έπιπλα κουζίνας, όπως για παράδειγμα μια ηλεκτρική κουζίνα, ένα ψυγείο και ένα πλυντήριο. Κάποια μαγειρικά σκεύη όπως μικρές κατσαρόλες, πιάτα, ποτήρια, τρόφιμα που μπορεί να είναι αληθινά ή ψεύτικα, μια ποδιά μαγειρικής και ένα τραπέζι με κάποιες καρέκλες γύρω του. Τέλος, θα μπορούσε η γωνιά να έχει και μια σκούπα με ένα φαράσι, μια τσάντα για τα ψώνια και ένα πορτοφόλι με χρήματα, ένα καλάθι για τα σκουπίδια και μεγάλα μαξιλάρια για ξεκούραση (Σιβροπούλου, 2019).

Ένα καλά οργανωμένο κουκλόσπιτο προσφέρει στα παιδιά πολλές ευκαιρίες για ευχάριστο παιχνίδι, ενισχύοντας τη φαντασία τους. Η γωνιά του κουκλόσπιτου αποτελεί πηγή συμβολικού ή μιμητικού παιχνιδιού. Μέσα από την κούκλα, το παιδί επεξεργάζεται τους φόβους του, αναπαριστώντας συμβολικά τραυματικές εμπειρίες ή καταστάσεις. Επιστρέφοντας σε αυτές και ενδεχομένως αλλάζοντας το αποτέλεσμα στο παιχνίδι, το παιδί μαθαίνει να αντιμετωπίζει το πρόβλημα και στην καθημερινότητά του. Έτσι, οι κούκλες λειτουργούν ως σημαντικό θεραπευτικό εργαλείο. Επιπλέον, το κουκλόσπιτο έχει καθοριστικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, καθώς το βοηθά να κατανοήσει τον κόσμο που το περιβάλλει και διευκολύνει τις σχέσεις του τόσο με τα άλλα παιδιά όσο και με τους ενήλικες (Καρπουτζίδου, 2013).

3.1.2 Η Γωνιά Μαγαζάκι

Η γωνιά με το μαγαζάκι προσφέρει στα παιδιά τόσο ψυχαγωγία όσο και μάθηση, καθώς τους δίνει την ευκαιρία να κατανοήσουν πώς λειτουργεί η αγορά και η διαδικασία της πώλησης (Καρτασίδου et al., 2012). Η γωνιά με το μαγαζάκι προσφέρει αμέτρητες ευκαιρίες στα παιδιά για παιχνίδι, μάθηση και πειραματισμό. Μέσα από το παιχνίδι, τα παιδιά μαθαίνουν να αυτοπειθαρχούν περιμένοντας τη σειρά τους, εξοικειώνονται με την τάξη και την αισθητική, φροντίζοντας να τακτοποιούν τα εμπορεύματα (Καρπουτζίδου, 2013).

Για τη γωνιά με το μαγαζάκι χρειάζεται ένα έπιπλο με ράφια, όπου τοποθετούνται διάφορα προϊόντα, όπως φρούτα και λαχανικά, η ταμειακή μηχανή με τα χρήματα, καθώς και άλλα αντικείμενα χρήσιμα για το μαγαζί (Μόκα et al., 2019). Ένα τηλέφωνο για τις παραγγελίες, σακούλες από χαρτί και νάilon καθώς και διάφορα είδη χαρτιού περιτυλίγματος. Επιπλέον, ο πωλητής θα πρέπει να φοράει καπέλο ή ποδιά, ώστε να ξεχωρίζει από τους πελάτες. Για να αποφεύγονται οι φασαρίες, καλό είναι να μπαίνει ένας πωλητής κάθε φορά (Βρανά & Κοτενίδου, 2013).

Όταν τα παιδιά παίζουν στη γωνιά με το μαγαζάκι, όχι μόνο κατανοούν την αξία των χρημάτων, αλλά παράλληλα έχουν την ευκαιρία να υποδύονται διάφορους ρόλους, να δραματοποιούν καταστάσεις και να αναπτύσσουν τη φαντασία τους. Επιπλέον, στη γωνιά αυτή το παιδί μαθαίνει να συμπεριφέρεται σωστά, να συνεργάζεται και να έχει υπομονή. Προσφέρει τη δυνατότητα στα παιδιά να εξασκήσουν τον προφορικό λόγο και να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιό τους. Ενισχύει τη λογικομαθηματική σκέψη και βοηθά στη συνειδητοποίηση των αριθμών. Τέλος, μέσα στη γωνιά εξασκούν τη μνήμη τους και τις αισθήσεις τους ενώ παράλληλα καλλιεργούν τη λεπτή κινητικότητα (Σιβροπούλου, 2019).

3.1.3 Η Γωνιά Οικοδομικό Υλικό

Η γωνιά του οικοδομικού υλικού είναι ένας από τους χώρους του προσχολικού περιβάλλοντος όπου τα παιδιά εξοικειώνονται γρήγορα. Αυτό συμβαίνει γιατί τους δίνεται η ευκαιρία να χαρούν τόσο την ατομική όσο και την ομαδική δημιουργία. Μια καλά οργανωμένη γωνιά οικοδομικού υλικού, πέρα από τις πρακτικές της χρήσεις, προσφέρει μεγάλη ευχαρίστηση στα παιδιά, καθώς δεν υπάρχουν προκαθορισμένοι τρόποι παιχνιδιού, τα παιδιά νιώθουν ελεύθερα να φτιάξουν ό,τι επιθυμούν. Για αυτόν τον λόγο, η γωνιά του οικοδομικού υλικού θεωρείται από τις πιο σημαντικές στην αίθουσα του παιδικού σταθμού και πρέπει να σχεδιάζεται με ιδιαίτερη φροντίδα από τον/την παιδαγωγό (Καρπουτζίδου, 2013).

Στη γωνιά του οικοδομικού υλικού τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιηθούν συμπαγή ξύλινα κομμάτια σε διάφορα γεωμετρικά σχήματα και χρώματα. Επιπλέον, περιλαμβάνονται μεγάλα, συνήθως κούφια κομμάτια από ξύλο, πλαστικό ή χαρτόνι, σε σχήματα όπως τετράγωνα, ορθογώνια και τρίγωνα. Ως συμπληρωματικό υλικό μπορούν να προστεθούν ποικίλες φιγούρες ανθρώπων, ζώων, καθώς και οχήματα όπως αυτοκίνητα, φορτηγά, αεροπλάνα και άλλα είδη

παιχνιδιών. Όλα τα υλικά αυτά φυλάσσονται σε συρτάρια, ανοιχτά δοχεία και κιβώτια με τροχούς για εύκολη πρόσβαση και οργάνωση (Σιβροπούλου, 2019).

Η γωνιά του οικοδομικού υλικού προσφέρει στα παιδιά την ευκαιρία να χειρίζονται διάφορα υλικά, να εξασκούν την κινητικότητά τους, να αναπτύσσουν το λόγο και τη μαθηματική τους σκέψη, καθώς και να συνεργάζονται για έναν κοινό στόχο. Ο βασικός σκοπός της γωνιάς είναι η βελτίωση της λεπτής και αδρής κινητικότητας, καθώς και η ενίσχυση της λογικομαθηματικής σκέψης. Μέσα από ψυχοκινητικές δραστηριότητες, τα παιδιά καλλιεργούν τον οπτικοκινητικό συντονισμό και τη λεπτή κινητικότητα, εξασκούνται σε έννοιες, όπως τα σχήματα, τα μεγέθη και οι αντιστοιχίες, ενώ παράλληλα προωθούν την προσωπική δημιουργία, την αυτοέκφραση, τον προφορικό λόγο και την κριτική τους σκέψη (Καρτασίδου et al., 2012).

3.1.4 Η Γωνιά Παιδαγωγικό Υλικό

Οι δομές που δημιουργούν τα μικρά παιδιά προσχολικής ηλικίας συνήθως έχουν περιορισμένη χωρική διάσταση και αποτελούνται κυρίως από ένα ενιαίο παιδαγωγικό υλικό ή από πολλά παιδαγωγικά υλικά τοποθετημένα απλά το ένα δίπλα στο άλλο, είτε σε σειρά είτε σχηματίζοντας έναν πύργο. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν μέσα στα προσχολικά χρόνια, οι κατασκευές τους γίνονται πιο σύνθετες. Συγκεκριμένα, τα παιδιά τεσσάρων ετών εστιάζουν στην τοποθέτηση των μπλοκ το ένα πάνω στο άλλο για να σχηματίσουν πύργους και στύλους, ενώ τα παιδιά πέντε ετών αρχίζουν να προσέχουν πιο πολύπλοκα χαρακτηριστικά των κατασκευών, όπως τη συμμετρία και τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα (Ramani et al., 2014).

Τα υλικά του παιδαγωγικού υλικού περιλαμβάνουν παζλ, memory, ντόμινο κ.ά., τα οποία μπορεί να είναι είτε αγορασμένα από το εμπόριο είτε να έχουν κατασκευαστεί από την παιδαγωγό σε συνεργασία με τα παιδιά. Για την τοποθέτησή τους χρησιμοποιούνται ράφια και συρτάρια τοποθετημένα στο ύψος των παιδιών, ώστε τα υλικά να είναι πάντα εύκολα προσβάσιμα, ενώ υπάρχει και μια μοκέτα στον χώρο. Το παιδαγωγικό υλικό που υπάρχει δεν τοποθετείται όλο μαζί στη γωνιά. Ο/Η παιδαγωγός επιλέγει συγκεκριμένα αντικείμενα από αυτά που διαθέτει, φροντίζοντας να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες όλων των παιδιών. Ταυτόχρονα, φροντίζει να ανανεώνει το υλικό, ώστε η γωνιά να διατηρεί το ενδιαφέρον των παιδιών αμείωτο (Καρτασίδου et al., 2012).

Τα παιδαγωγικά παιχνίδια πρέπει να επιλέγονται προσεκτικά, να είναι ελκυστικά και απλά, και να ταιριάζουν στην ηλικία, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Είναι σημαντικό να ενθαρρύνουν τα παιδιά να συνεχίσουν την προσπάθεια, καλλιεργώντας παράλληλα την επιμονή τους. Τα παιδαγωγικά υλικά δεν τα παρουσιάζουμε όλα μαζί, αλλά σταδιακά, ανάλογα με το επίπεδο δυσκολίας τους. Ο βασικός σκοπός των παιδαγωγικών παιχνιδιών είναι να προάγουν τη διαδικασία της μάθησης. Τέλος, μέσα από το παιχνίδι, τα παιδιά διευρύνουν τη σκέψη τους, αναπτύσσουν τη λεπτή κινητικότητα, τη μνήμη, την προσοχή και τις αισθήσεις τους, καλλιεργούν τη φαντασία τους και αποκτούν εσκεμμένα ή μη, γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες (Σιβροπούλου, 2019).

3.1.5 Η Γωνιά Βιβλιοθήκη

Η βιβλιοθήκη αναφέρεται ως μία από τις «ήσυχες» γωνιές που λειτουργεί καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και αποτελεί έναν ξεχωριστό χώρο αφιερωμένο αποκλειστικά στην ανάγνωση. Επιπλέον, προτείνεται η ύπαρξη μιας ηχητικής βιβλιοθήκης, η οποία προσφέρει έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης της ανάγνωσης (Στελλάκης & Αποστόλου, 2011).

Η γωνιά της βιβλιοθήκης θα πρέπει να διαθέτει ένα μικρό, χαμηλό έπιπλο γεμάτο βιβλία με εικόνες, ιστορίες και παραμύθια, κόμικς που μπορούν να δημιουργηθούν και από τα παιδιά ηλικίας 3-4 ετών, καθώς και βιβλία με ποιήματα και τραγούδια. Στο πάτωμα θα βρίσκεται μία μοκέτα συνοδευόμενη από 3-4 μαξιλάρια για άνετο διάβασμα (Καρτασίδου et al., 2012).

Βασικός στόχος της γωνιάς της βιβλιοθήκης είναι να φέρει το παιδί σε μια πρώτη επαφή με το βιβλίο, να του διδάξει να το σέβεται και να το διατηρεί σε καλή κατάσταση, καθώς και να του δημιουργήσει την επιθυμία για ανάγνωση. Παράλληλα, επιδιώκεται η ενίσχυση της γλωσσικής ανάπτυξής του, η αύξηση της παρατηρητικότητας και της οπτικής του αντίληψης, αλλά και ο συνδυασμός της με την αντίληψη και τον λόγο, και η προώθηση της κοινωνικοποίησής του (Καρτασίδου et al., 2012).

3.1.6 Η Γωνιά Μουσική

Η μουσική προσφέρει διασκέδαση, ηρεμία και δύναμη, ενώ ταυτόχρονα ξυπνά τα όνειρα και τη φαντασία των παιδιών, ενώ τα εμπνέει να χορέψουν. Τα παιδιά έχουν φυσική αγάπη για τη μουσική και ανταποκρίνονται πολύ νωρίς σε μουσικά ερεθίσματα. Στη γωνιά της μουσικής,

σημαντικό είναι τα παιδιά να έρχονται σε επαφή με ήχους, ρυθμό, ακρόαση και μουσικά όργανα μέσα από οργανωμένες και προγραμματισμένες δραστηριότητες (Σιβροπούλου, 2019).

Το υλικό που συνήθως προτείνεται να συνοδεύει τη γωνιά της μουσικής και τη δραστηριότητα των παιδιών σε αυτήν περιλαμβάνει ηχοσύστημα, ηχεία, τηλεοράσεις, κασετόφωνο, συσκευές ηχογράφησης ήχου, μηχανήμα караόκε, ακουστικά, μουσικά όργανα από διάφορες χώρες, μουσικά παιχνίδια, καθώς και μοκέτα ή χαλάκι για να μπορούν τα παιδιά να κάθονται άνετα στο πάτωμα (Λίτος, 2018).

Στη γωνιά της μουσικής, οι στόχοι είναι τα παιδιά στην ηλικία του ενός έτους να μπορούν να αναγνωρίζουν τα συναισθήματα μέσα από τη φωνή. Μέχρι την ηλικία των δύο ετών, αρχίζουν να μιμούνται τους ήχους που παράγουν οι άνθρωποι με τη φωνή τους, ενώ παράλληλα αποκτούν αίσθηση της μελωδίας και του ρυθμού και ξεκινούν να τραγουδούν. Στην ηλικία των τριών ετών, τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιούν αυτόνομα τα χέρια τους και να χτυπούν ρυθμικά όταν ακούν ένα τραγούδι. Στα τέσσερα χρόνια, είναι ικανά να παίζουν απλούς ρυθμούς σε μουσικά όργανα και να ανταποκρίνονται σε προτεινόμενους ρυθμούς. Τέλος, στην ηλικία των πέντε ετών, γνωρίζουν βασικές μουσικές έννοιες όπως ψηλός – χαμηλός, με μεγάλη ή μικρή διάρκεια και γρήγορος ή αργός ήχος (Καρπουτζίδου, 2013).

3.1.7 Η Γωνιά Εικαστικών

Μέσα από τις εικαστικές τέχνες, το παιδί αναπαριστά εμπειρίες και ιδέες, επικοινωνεί, διαμορφώνει την ταυτότητά του και δημιουργεί το περιβάλλον και τον πολιτισμό του. Στην πρώτη σχολική ηλικία, η καλλιέργεια της εικαστικής έκφρασης και δημιουργίας πραγματοποιείται μέσα από το παιχνίδι ή μέσω δραστηριοτήτων με παιγνιώδη χαρακτήρα. Η έκφραση των εικαστικών σκέψεων και απόψεων του παιδιού μέσω της Τέχνης μπορεί να ενεργοποιήσει τις αισθήσεις και τα συναισθήματά του, να το ενθαρρύνει να συμμετέχει σε δράσεις και να ενισχύσει αξίες και συμπεριφορές (Λοϊζού, 2024).

Τα υλικά που χρειάζονται για την οργάνωση της γωνιάς των εικαστικών μπορεί να είναι ένας πίνακας με χαρτί του μέτρου σε ρολό, ένα ταμπλό από φελλό ή άλλο υλικό για την ανάρτηση των εργασιών των παιδιών, διάφορα εργαλεία όπως ψαλίδια, κουρέλια από ύφασμα ή κομμάτια από σφουγγάρι. Πλούσιο υλικό για ζωγραφική, για να κόψουν, να κολλήσουν και να δημιουργήσουν. Αυτό το υλικό μπορεί να είναι χαρτιά σε διάφορα χρώματα και σχήματα,

χρώματα (μαρκαδόρους και κηρομπογιές) και άχρηστο υλικό, όπως ξύλα, πέτρες, βότσαλα, κουτιά σε διάφορα μεγέθη, πιάτα είτε χάρτινα είτε πλαστικά, κ.ά. Το άχρηστο υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση για δημιουργική απασχόληση (Σιβροπούλου, 2019).

Τα εικαστικά και γενικότερα η τέχνη αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη των παιδιών. Μέσα από τη ζωγραφική, τα σχέδια, τα κολλάζ και τις κατασκευές τους, δείχνουν πώς αντιλαμβάνονται και κατανοούν τον κόσμο γύρω τους. Η τέχνη δεν αντανακλά απλώς την ανάπτυξή τους, αλλά συμβάλλει σημαντικά στην περαιτέρω πρόοδό τους σε όλους τους τομείς, καθώς μέσα από αυτήν εξερευνούν τις ιδιότητες των υλικών και συνδυάζουν τις γνωστικές με τις εκφραστικές τους ικανότητες (Φωτιάδου et al., 2022).

3.1.8 Η Γωνιά Κουκλοθέατρο

Το κουκλοθέατρο αποτελεί μια πολύ παλιά και παραδοσιακή τέχνη που παραμένει ζωντανή σε σχεδόν κάθε πολιτισμό. Χρησιμοποιείται σε ποικίλα πλαίσια, όπως για πνευματική, πολιτιστική και εκπαιδευτική διδασκαλία. Πρόκειται για μια μορφή θεάτρου ή παράστασης, όπου πρωταγωνιστεί η χειραγωγήση μαριονετών. Συνήθως, τα κουκλοθέατρα βασίζονται στην αφήγηση ιστοριών (Kalmi, 2015).

Στη γωνιά του κουκλοθέατρου, το βασικό υλικό είναι οι μαριονέτες. Πρόκειται για χειραγωγούμενα αντικείμενα, που κινούνται από τον κουκλοπαίκτη, συνήθως την παιδαγωγό. Οι φιγούρες αυτές απεικονίζουν ανθρώπινες ή ζωικές μορφές και οι κινήσεις τους ελέγχονται με τις κινήσεις των χεριών, των δαχτύλων και των ραβδίων. Μάλιστα, μπορούν να τις χειριστούν και τα μικρά παιδιά (Kalmi, 2015).

Η ανάλαφρη και εκφραστική κούκλα, με τη μαγική της δύναμη, μέσα από τις ρυθμικές κινήσεις και τον αργό της λόγο, καταφέρνει να μαγνητίσει το παιδί. Κεντρίζει το ενδιαφέρον του, βοηθά στην κατανόηση των εννοιών του χώρου και του ρυθμού, συμβάλλει στην ανάπτυξη της γλώσσας, ενισχύει την επικοινωνία, καλλιεργεί την κρίση και τον προβληματισμό, βελτιώνει τις κινητικές δεξιότητες και αποτελεί ένα πολύτιμο μέσο έκφρασης και χαράς. Το κουκλοθέατρο, ως μέσο ψυχαγωγίας για το παιδί, συνεχίζει να του προσφέρει ερεθίσματα που ξυπνούν τα συναισθήματά του, σκέφτεται και συγκεντρώνεται. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο μέσο έκφρασης, που στοχεύει στην ανάπτυξη όλων των πλευρών της

προσωπικότητάς του, καθώς και των ικανοτήτων, της δημιουργικότητας και της φαντασίας του (Σιβροπούλου, 2019).

Στο πλαίσιο της αγωγής στην προσχολική ηλικία, τα μαθησιακά κέντρα παίζουν καθοριστικό ρόλο, καθώς διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η μαθησιακή εμπειρία στην τάξη. Σύμφωνα με τη σύγχρονη παιδαγωγική προσέγγιση, οι γωνιές αποτελούν οργανωμένους χώρους παιχνιδιού, οι οποίοι επιλέγονται με βάση τους στόχους και τις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο ημερήσιο πρόγραμμα. Κάθε γωνιά διαθέτει διαφορετικά υλικά και είναι χωρισμένη από τις υπόλοιπες με τη βοήθεια επίπλων, πινάκων, διαφορετικών χρωμάτων σε χαλιά ή πατώματα, ή ακόμα και με κολλητικές ταινίες στο δάπεδο. Παρόλο που οι γωνιές είναι ξεχωριστές μεταξύ τους, δεν λειτουργούν ανεξάρτητα και απομονωμένα. Έχει επισημανθεί η σημασία του διαχωρισμού σε θορυβώδεις και ήσυχες γωνιές, ώστε να διατηρείται η οργάνωση και η λειτουργικότητα της τάξης. Η διάταξη των γωνιών πρέπει να γίνεται με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε χώρου. Για παράδειγμα, η γωνιά του οικοδομικού υλικού, που ενθαρρύνει πιο έντονο και ενεργητικό παιχνίδι, είναι προτιμότερο να τοποθετείται όσο το δυνατόν πιο μακριά από τη γωνιά του βιβλίου, που απαιτεί ηρεμία και συγκέντρωση. Με αυτόν τον τρόπο εξυπηρετούνται τα διαφορετικά ενδιαφέροντα των παιδιών και ενισχύεται η οργάνωση της τάξης (Yoleri & Tetik, 2018).

3.2 Η Οργάνωση του εξωτερικού χώρου του ΒΝΣ

Η σωματική δραστηριότητα των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς παίζει καθοριστικό ρόλο στην ολόπλευρη ανάπτυξη και στη μελλοντική τους σωματική ικανότητα. Είναι σημαντικό τα παιδιά προσχολικής ηλικίας να ενθαρρύνονται να παίζουν και να κοινωνικοποιούνται σε εξωτερικούς χώρους. Οι εξωτερικοί χώροι στον παιδικό σταθμό θα πρέπει να διαθέτουν κατάλληλες εγκαταστάσεις που να καλύπτουν όλες τις ηλικιακές ομάδες, ενώ παράλληλα να πληρούν τα απαραίτητα πρότυπα ασφαλείας, ώστε κάθε παιδί να νιώθει προστατευμένο κατά τη διάρκεια της παραμονής του. Ένας καλά σχεδιασμένος χώρος ενθαρρύνει τη δραστηριότητα, τη φαντασία και προσφέρει εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα παιδιά. Παγκοσμίως δίνεται ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στους εξωτερικούς χώρους των παιδικών σταθμών, διότι "τα παιδιά θυμούνται τους χώρους πολύ καλύτερα από ό,τι τους ανθρώπους ή τα αντικείμενα, για αυτό κάθε λεπτομέρεια του εξωτερικού χώρου πρέπει να σχεδιαστεί με

ιδιαίτερη προσοχή." Ο σχεδιασμός αυτών των χώρων πρέπει να ανταποκρίνεται στις βασικές ανάγκες των παιδιών, όπως: την ανάγκη να αισθάνονται ασφαλή, σίγουρα και άνετα στο περιβάλλον, την ανάγκη να είναι ενεργά τόσο πνευματικά όσο και σωματικά, μέσα σε ένα χώρο που προσφέρει ποικιλία δραστηριοτήτων που ενθαρρύνουν τη δημιουργικότητα, καθώς και την ανάγκη να αναπτύξουν μια συναισθηματική σύνδεση με το χώρο, να ταυτιστούν με αυτόν και να βρουν τη θέση τους μέσα σε αυτόν (Spasic-Djordjevic & Stankovic, 2015).

3.2.1 Η Γωνιά Νερό και Άμμος

Για τη λειτουργία της γωνιάς του νερού και της άμμου δεν απαιτείται μεγάλος χώρος. Ιδανικά, αυτή η περιοχή τοποθετείται στον εξωτερικό χώρο, σε μια μικρή λιμνούλα ή σε μια αμμοδόχο. Εάν αυτό δεν είναι δυνατό, μπορεί να οργανωθεί μέσα στην τάξη πάνω σε ένα τραπέζι για νερό και άμμο ή μέσα σε μια λεκάνη πάνω στο τραπέζι ή στο πάτωμα (Καρπουτζίδου, 2013). Το νερό είναι ένα εύχρηστο υλικό που μπορεί να αυξομειώνεται, να κυματίζει και να αλλάζει μορφές. Σε αντίθεση με το ξύλο, το χαρτί, την πλαστελίνη ή τον πηλό, δεν αντιστέκεται, αλλά προσαρμόζεται πλήρως στη θέληση του παιδιού. Το παιχνίδι με το νερό δεν έχει συγκεκριμένο τρόπο, αφήνοντας χώρο για απεριόριστη δημιουργικότητα. Η άμμος, όπως και το νερό, είναι ένα εύχρηστο υλικό. Μοιάζει πολύ με το νερό, καθώς ρέει και αλλάζει εύκολα σχήμα, ενώ δεν συναντά κανείς δυσκολίες στο πλάσιμό της. Υπάρχουν πολλοί τρόποι να παίζει κανείς με την άμμο, αλλά και να πραγματοποιεί πειράματα, όπως ρίχνοντας, μετρώντας ή θάβοντας «θησαυρούς» (Σιβροπούλου, 2019).

Για τη λειτουργία της γωνιάς με το νερό, είναι απαραίτητη μια πλαστική λεκάνη γεμάτη νερό, τοποθετημένη σε σιδερένια βάση στο ύψος της μέσης των παιδιών. Επίσης, χρειάζονται πλαστικές ποδιές, χωνιά σε διάφορα μεγέθη, διαφορετικά πλαστικά δοχεία, σουρωτήρια, αντικείμενα που είτε επιπλέουν είτε βυθίζονται, καθώς και πλαστικές βαρκούλες. Όσον αφορά την γωνιά της άμμου, απαιτείται αμμοδόχος, κουβάδες, τσουγκράνες, φτυαράκια, κουτάλες και ποτιστήρι (Καρπουτζίδου, 2013).

Η επαφή του παιδιού με το νερό και την άμμο έχει ευεργετική επίδραση στην αντίληψή του, βοηθώντας το να κατανοήσει βασικές μαθηματικές έννοιες όπως ο όγκος, η ποσότητα και το μέγεθος. Παράλληλα, καλλιεργείται η αίσθηση της αφής και της όρασης, καθώς τα παιδιά αναγνωρίζουν τις διαφορετικές υφές που έχουν το νερό και η άμμος. Στον συναισθηματικό

τομέα, το παιχνίδι στη γωνιά αυτή λειτουργεί ως μέσο εκτόνωσης και χαλάρωσης, προκαλώντας αισθήματα ελευθερίας, χαράς και ηρεμίας, κάτι που συμβάλλει θετικά στην ψυχική τους υγεία. Επιπλέον, μέσα από τη χρήση εργαλείων στις γωνιές παιχνιδιού, τα παιδιά εξασκούν τις κινητικές τους δεξιότητες και βελτιώνουν τον οπτικοκινητικό συντονισμό του (Μόκα et al., 2019).

3.2.2 Η Γωνιά Κήπος

Η ποικιλομορφία του σχολικού κήπου, που διαμορφώνεται μέσα από τις εποχιακές και ετήσιες εναλλαγές των φυτεύσεων, προσφέρει απτικά, οπτικά, ηχητικά και οσφρητικά ερεθίσματα. Έτσι δημιουργείται ένα περιβάλλον με λειτουργική και αισθητική πολυπλοκότητα, όπου η αρμονική σύνδεση σκέψεων, δράσεων και συναισθημάτων ανοίγει νέες μαθησιακές ευκαιρίες (Γαρίτσης & Ταμουτσέλη, 2015).

Ο εξοπλισμός και η διαμόρφωση της κάθε σχολικής αυλής ή κήπου πρέπει να σχεδιάζονται με βάση την ηλικιακή ομάδα των μαθητών, ώστε να διασφαλίζεται η μέγιστη ασφάλεια. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, δύο με πέντε ετών, τα οποία είναι μικρόσωμα, πιο αδύναμα και δεν έχουν ακόμα αναπτύξει πλήρως την αδρή κινητικότητα, απαιτούνται χώροι παιχνιδιού κοντά στο έδαφος, με μικρά σκαλοπάτια και μαλακά υλικά. Επιπλέον, αυτά τα παιδιά χρειάζονται να αισθάνονται την παρουσία και την προστασία ενός ενήλικα κοντά τους. Τα παιδιά αγαπούν το νερό και οποιοδήποτε παιχνίδι που το περιλαμβάνει - είτε πρόκειται για μια μικρή, ρηχή λιμνούλα είτε για έναν ειδικό σωλήνα που δημιουργεί εφέ ομίχλης σε κάποιο σημείο του κήπου - προσφέρει ατελείωτες ώρες διασκέδασης και χαρούμενου παιχνιδιού στη φύση. Είναι επιστημονικά αποδεδειγμένο πως το στοιχείο του νερού χαλαρώνει και ανακουφίζει τον άνθρωπο (Φραγκούλη, 2015).

Ο σχολικός κήπος έχει τριπλό στόχο: α) να δίνει στους μαθητές τη δυνατότητα να έρχονται σε επαφή με τη φύση, β) να λειτουργεί ως φυσικό εργαστήριο για τα μαθήματα των φυσικών επιστημών και γ) να εξασκεί τους μαθητές σε νέες τεχνικές κηπουρικής. Σήμερα, οι παιδαγωγοί συνεχίζουν να υποστηρίζουν τον σχολικό κήπο κυρίως γιατί ενισχύει τη σύνδεση των παιδιών με τη φύση και συμβάλλει στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης από μικρή ηλικία (Φραγκούλη, 2015). Οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στη γωνιά του κήπου, σε έναν υπαίθριο χώρο γεμάτο φυσικά στοιχεία, συμβάλλουν στην αύξηση της σωματικής

δραστηριότητας των παιδιών και προσφέρουν πολύτιμες ευκαιρίες για να γνωρίσουν, να κατανοήσουν και να σεβαστούν τον φυσικό κόσμο. Μέσα από την φροντίδα των φυτών, το παιχνίδι και τη συνεργασία, τα παιδιά βιώνουν ενεργητική και βιωματική μάθηση, ενώ παράλληλα αναπτύσσουν την ικανότητα να αντιμετωπίζουν και να επιλύουν καθημερινά προβλήματα που προκύπτουν από τη συνύπαρξή τους. Στη γωνιά του κήπου, τα παιδιά δημιουργούν ομάδες, θέτουν τους δικούς τους κανόνες, μαθαίνουν να σέβονται τους συμμαθητές τους και να δρουν συλλογικά, καλλιεργώντας έτσι σημαντικές κοινωνικές δεξιότητες μέσα σε ένα φυσικό και υποστηρικτικό περιβάλλον (Χατζοπούλου, 2021).

3.2.3 Η Γωνιά των Ζώων

Η γωνιά με τα ζώα στα προσχολικά ιδρύματα οργανώνεται με σκοπό να βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν την ποικιλομορφία του ζωικού κόσμου. Η άμεση επαφή με τη φύση προσφέρει στα παιδιά μια πιο ζωντανή εικόνα του κόσμου γύρω τους και αναμφίβολα απολαμβάνουν την επαφή με τα ζώα και τη φύση. Τα αντικείμενα στη γωνιά είναι τοποθετημένα έτσι ώστε τα παιδιά να μπορούν να τα προσεγγίζουν ελεύθερα και να παρατηρούν τα ζώα. Επιπλέον, θα πρέπει να υπάρχει ένας συγκεκριμένος αριθμός αντικειμένων στη γωνιά του ζωολογικού κήπου, ώστε να προσφέρεται βαθύτερη γνώση, χωρίς όμως να αποσπάται η προσοχή τους (Ζούμκοβα, 2019).

Το παιχνίδι στη γωνιά των ζώων βοηθάει τα παιδιά να καλλιεργήσουν τη σκέψη τους, να παρατηρήσουν τα ζώακια, καθώς και να δημιουργήσουν την απαιτούμενη σχέση σύνδεσης με τα ζώακια και τη φύση (Ζούμκοβα, 2019). Έτσι, μέσα από την αλληλεπίδραση των παιδιών στη γωνιά αυτή, δραστηριοποιεί το ενδιαφέρον των παιδιών και επιδιώκεται η μεγαλύτερη ευαισθησία τους στη φύση και τα ζώα (Drissner, 2013).

Για την οργάνωση της χρειάζονται ζώακια με έντονα χρώματα για να κρατούν την προσοχή και το ενδιαφέρον των παιδιών και να είναι ασφαλή για εκείνα. Τα ζώακια, που μπορούν να τοποθετηθούν στην γωνιά, μπορεί να είναι: οι ζέβρες, διάφορα είδη ψαριών, όπως φάλαινες, δελφίνια, οι σαύρες, ο δεινόσαυρος και θηλαστικά ζώα, όπως ο σκύλος, η γάτα, και ο ελέφαντας, τα οποία οφείλεται να είναι πλαστικά (Ζούμκοβα, 2019).

3.2.4 Η Παιδική Χαρά

Η παιδική χαρά είναι ένας καθορισμένος υπαίθριος χώρος που προορίζεται για τη διασκέδαση των μικρών παιδιών. Αποτελείται από εξοπλισμό σχεδιασμένο για ατομικό ή ομαδικό παιχνίδι και πρέπει να είναι οργανωμένη έτσι ώστε να εξασφαλίζει την ασφάλεια και την υγεία όλων των παιδιών (Αθανασίου, 2012). Για την οργάνωση της γωνιάς τα υλικά που χρειάζονται είναι τσουλήθρες, τραμπάλες, κούνιες, καθώς και λάστιχα, σωλήνες και άλλα άχρηστα υλικά (Ερμίδα, 2019).

Μέσα στη γωνιά της παιδικής χαράς, τα παιδιά εκδηλώνουν την ενέργειά τους, παίζουν, διασκεδάζουν και ζουν όλα όσα απαιτεί η ηλικία τους. Το παιχνίδι στη γωνιά της παιδικής χαράς προσφέρει εμπειρίες και συναισθήματα, ακόμα και αντίθετα μεταξύ τους, όπως την έκπληξη και την ασφάλεια, τη δραστηριότητα και την ηρεμία. Εκεί, το παιδί λαμβάνει οπτικά και ακουστικά ερεθίσματα. Ο σωστός συνδυασμός των χρωμάτων, η τοποθέτηση των παιχνιδιών μέσα στον χώρο και η αρμονική συνύπαρξη φυσικών και δομικών υλικών δημιουργούν ευχάριστες εντυπώσεις στα παιδιά (Λιόντου, 2020).

3.3 Η επιρροή των Γωνιών στην Ολόπλευρη Ανάπτυξη του Παιδιού

Το παιχνίδι αποτελεί μια σύνθετη και πολυδιάστατη δραστηριότητα, με ιδιαίτερη σημασία για την ανθρώπινη εμπειρία, την ανάπτυξη και τη μάθηση. Μέσα από τη διαδικασία του παιχνιδιού, το παιδί μαθαίνει να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του και ενισχύει την ψυχική του ανθεκτικότητα, δηλαδή την ικανότητά του να ανταποκρίνεται και να προσαρμόζεται σε δύσκολες καταστάσεις – μια δεξιότητα που θεωρείται απαραίτητη στη σύγχρονη κοινωνία (Γκλούμπου & Κακανά, 2024).

Οι γωνιές μάθησης, ως ειδικά διαμορφωμένοι χώροι παιχνιδιού και δραστηριοτήτων στην τάξη, προσφέρουν στα παιδιά ευκαιρίες να μάθουν μέσα από την ομαδική συνεργασία και την επίτευξη κοινού στόχου. Μέσω της αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους τους σε αυτές τις γωνιές, τα παιδιά αναπτύσσουν σημαντικές δεξιότητες, όπως η επίλυση προβλημάτων και η διαχείριση συγκρούσεων, που μπορούν να εφαρμοστούν σε πραγματικές καταστάσεις. Επιπλέον, το παιχνίδι στις γωνιές ενισχύει την αυτοπεποίθηση των παιδιών, ενθαρρύνει την επικοινωνία και την έκφραση ιδεών και συναισθημάτων, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην

αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων τους, καθώς και στην ομαλή μαθησιακή τους πορεία (Taylor & Boyer, 2020).

Η Σιβροπούλου (2019) τονίζει τη σημασία της οργάνωσης του χώρου και των μαθησιακών κέντρων στο βρεφονηπιακό σταθμό ως βασικό παράγοντα που προάγει την ενεργητική συμμετοχή των παιδιών και την ολόπλευρη ανάπτυξή τους. Μέσα από τις γωνιές, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να εξερευνήσουν, να πειραματιστούν και να αναπτύξουν δεξιότητες τόσο γνωστικές όσο και κοινωνικές, καθώς το περιβάλλον αυτό ενθαρρύνει την αυτονομία, την υπευθυνότητα και τη συνεργασία. Η παιδαγωγική αξία των γωνιών έγκειται στο ότι προσφέρουν ένα πλαίσιο όπου το παιχνίδι λειτουργεί ως μέσο μάθησης και ανάπτυξης, ενισχύοντας τη φαντασία, τη δημιουργικότητα και την επίλυση προβλημάτων. Επιπλέον, επισημαίνει ότι η διαμόρφωση των γωνιών πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών, ώστε να υποστηρίζεται η ολόπλευρη ανάπτυξή τους σε ψυχοκινητικό, γνωστικό, κοινωνικό και συναισθηματικό επίπεδο. Με αυτό τον τρόπο, οι γωνιές συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών, προάγοντας την ενεργητική μάθηση μέσα από το παιχνίδι και διευκολύνοντας τη μετάβαση τους σε πιο σύνθετες μαθησιακές διαδικασίες.

Τα μαθησιακά κέντρα είναι απαραίτητα για τους παιδικούς σταθμούς, καθώς υποστηρίζουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, ενισχύουν την υπευθυνότητά του απέναντι στη μάθηση και συμβάλλουν στην ενεργή κατασκευή της γνώσης, προσφέροντας παράλληλα πλούσιες κοινωνικές και συναισθηματικές εμπειρίες. Ωστόσο, η απλή ύπαρξη μαθησιακών κέντρων και ο εμπλουτισμός των υλικών τους δεν αρκούν για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική υποστήριξη της μάθησης. Είναι σημαντικό να παρέχονται κατάλληλες αναπτυξιακά συνθήκες, να υπάρχει σωστή οργάνωση και να διαμορφώνεται ένα υποστηρικτικό περιβάλλον, ώστε τα κέντρα να είναι πραγματικά αποτελεσματικά (Metin, 2016).

Η προσχολική ηλικία είναι μια κρίσιμη περίοδος, καθώς τότε η μάθηση και η ανάπτυξη εξελίσσονται με γρήγορους ρυθμούς. Σε αυτή τη φάση θεμελιώνονται όχι μόνο οι βασικές κοινωνικές, συναισθηματικές και γλωσσικές δεξιότητες, αλλά και πολλές από τις πιο σύνθετες ικανότητες και τα εσωτερικά κίνητρα για μάθηση. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, που μαθαίνουν μέσα από άμεσες εμπειρίες, το μαθησιακό περιβάλλον παίζει καθοριστικό ρόλο. Επιπλέον, το φυσικό περιβάλλον, πέρα από την παροχή συναισθηματικής και παιδαγωγικής

στήριξης, συμβάλλει θετικά στη διαχείριση της τάξης και τη συνολική ανάπτυξη των παιδιών (Metin, 2016).

Η ανάπτυξη του παιδιού δεν επιτρέπει έναν ξεκάθαρο διαχωρισμό ανάμεσα στην «εργασία» και το «παιχνίδι». Το παιχνίδι αποτελεί ένα από τα βασικά μέσα με τα οποία το παιδί εξελίσσεται πνευματικά, κοινωνικά και συναισθηματικά, μέσα από τη στενή αλληλεπίδραση με άλλα παιδιά. Στο πλαίσιο αυτό, οι μαθησιακές γωνιές αξιοποιούν το παιχνίδι ως εργαλείο μάθησης και ανάπτυξης, προσφέροντας πλούσια ερεθίσματα και δυνατότητες ενεργητικής συμμετοχής. Η παιδαγωγική αξιοποίηση του παιχνιδιού μέσα στις γωνιές ενισχύει ολόπλευρα την ανάπτυξη του παιδιού. Προσφέρει την εμπιστοσύνη, τον αμοιβαίο σεβασμό και την αποδοχή των συναισθημάτων και των ιδιαίτερων ευαισθησιών κάθε παιδιού. Η σημασία του παιχνιδιού για την ανάπτυξη του παιδιού έχει αναγνωριστεί από νωρίς από παιδαγωγούς και ψυχολόγους, ενώ επιβεβαιώνεται και από έρευνες πάνω στο παιχνίδι των ζώων και την εξερεύνηση των έμφυτων ενστίκτων. Στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, και ιδιαίτερα στις μαθησιακές γωνιές, το παιχνίδι υποστηρίζει τόσο τη γνωστική όσο και την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Έχει ουσιαστική επίδραση σε όλες τις πτυχές της ψυχολογικής του εξέλιξης και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται -ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες- ως μια απλή ή άσκοπη δραστηριότητα (Αναστασιάδης, 2012).

Το παιχνίδι αποτελεί τη φυσική κατάσταση ύπαρξης του παιδιού, έναν κόσμο φαντασίας και συμβόλων με βαθιά σημασία για την ανάπτυξή του -θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως «θεσμός του λαού των παιδιών». Μέσα από αυτό, το παιδί έρχεται σε επαφή με την πραγματικότητα, εξασκεί τις ψυχοκινητικές και κοινωνικό-συναισθηματικές του λειτουργίες και αποκτά εμπειρίες που ενισχύουν τη διαδικασία της μάθησης και την κοινωνικοποίησης. Στο πλαίσιο της αγωγής, οι μαθησιακές γωνιές δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε όλα αυτά να πραγματοποιούνται με οργανωμένο τρόπο και στοχευμένο παιδαγωγικό. Σε αυτές, το παιχνίδι ενσωματώνεται στη μαθησιακή διαδικασία, δίνοντας στο παιδί τη δυνατότητα να εκφραστεί, να πειραματιστεί και να ενεργοποιήσει εσωτερικές, συχνά λανθάνουσες, ικανότητες. Οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στις γωνιές διαμορφώνονται σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε παιδιού, προσφέροντάς του ευκαιρίες προσωπικής εξέλιξης. Έτσι, οι γωνιές δεν είναι απλώς χώροι παιχνιδιού ή μάθησης, αλλά δυναμικά πεδία εμπειρίας, δημιουργικότητας και αλληλεπίδρασης, όπου το παιδί συμμετέχει ενεργά και αναπτύσσεται ολόπλευρα (Paisi-Lazarescu, 2018).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Atisu, S.-H. (2022). *Influence of learning corners on preschoolers' learning outcome in early childhood in the Ga-East Municipality*. University of Education Winneba.
- Catherine, L., Javier, B., & Francisco, G. (2020). Four Pillars of the Montessori Method and Their Support by Current Neuroscience. *Mind, Brain, and Education*, 14(4), 322–334. <https://doi.org/10.1111/mbe.12262>
- Drissner, J. (2013). Environmental Education Outside School: Effects of a Half-Day Teaching Programme. *Education Journal*, 2(6), 231. <https://doi.org/10.11648/j.edu.20130206.14>
- Erturk Kara, H. G. (2018). The Role of In-Class Physical Arrangements in Supporting Preschool Children's Behavior Regulation Skill. *International Journal of Research in Education and Science*, 4(1), 14–21.
- Germanos, D. (2015). The place as factor of the pedagogical quality of space. 2015, *Digital Proceedings of the Symposium with International Participation: Places of Learning Experiences. Think, Make, Change, Thessaloniki, Greece*, 09–10.
- Giner-Gomis, A., Iglesias-Martínez, M. J., & Lozano-Cabezas, I. (2024). The Construction of the Pedagogical Space from the Narratives of the Early Childhood Education Teachers. *Qualitative Research in Education*, 1–19. <https://doi.org/10.17583/qre.10187>
- Gomez-Galan, J. (2018). *Educational Architecture and Emerging Technologies: Innovative Classroom Models*.
- Hannah, R. (2013). *The effect of classroom environment on student learning*.
- Izadpanah, S., & Günçe, K. (2014). Integration of educational methods and physical settings: design guidelines for High/Scope methodology in pre-schools. *South African Journal of Education*, 34(2).
- Kalmı, A. (2015). The role of puppets in kindergarten education in Cyprus. *Open Access Library Journal*, 2(7), 1–9.
- McNally, S. A., & Slutsky, R. (2017). Key elements of the Reggio Emilia approach and how they are interconnected to create the highly regarded system of early childhood

- education. *Early Child Development and Care*, 187(12), 1925–1937. <https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1197920>
- Metin, Ş. (2016). Learning Centers in Preschool Education. *Developments in Educational Sciences*, 234–243.
- Miller, V. (2019). Creating the Third Teacher Through Participatory Learning Environment Design: Reggio Emilia Principles Support Student Wellbeing. In *School Spaces for Student Wellbeing and Learning* (pp. 239–258). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-6092-3_13
- Özerem, A., & Kavaz, R. (2013). Montessori Approach in Pre-School Education and Its Effects. *The Online Journal of New Horizons in Education*, 12–25.
- Paisi-Lazarescu, M. (2018). *Learning and Play at Early Childhood*. 303–309. <https://doi.org/10.18662/lumproc.icsed2017.33>
- Papavasileiou, V., Nikolaou, E., Xanthacou, Y., Xanthis, A., Matzanos, D., & Kaila, M. (2018). Organization-pedagogical use of the spaces in the sustainable kindergarten: views of preschool education graduate students. *IJAEDU-International E-Journal of Advances in Education*, 4(12), 245–250.
- Ramani, G. B., Zippert, E., Schweitzer, S., & Pan, S. (2014). Preschool children's joint block building during a guided play activity. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(4), 326–336.
- Spasic-Djordjevic, S., & Stankovic, D. (2015). Arrangement of outdoor space at preschool institutions in the city of Nis. *Facta Universitatis - Series: Architecture and Civil Engineering*, 13(3), 273–282. <https://doi.org/10.2298/FUACE1503273S>
- Tadjic, M., Martinec, M., & Farago, A. (2017). The impact of physical settings on pre-schoolers classroom organization. *European Journal of Education Studies*.
- Taylor, M. E., & Boyer, W. (2020). Play-Based Learning: Evidence-Based Research to Improve Children's Learning Experiences in the Kindergarten Classroom. *Early Childhood Education Journal*, 48(2), 127–133. <https://doi.org/10.1007/s10643-019-00989-7>

- Vogel, N. (2012). Arranging the Active Learning Environment. *ReSource*, 11.
- Yoleri, S., & Tetik, G. (2018). Strategies used by preschool teachers to organize and manage learning centers. *Educational Sciences Research in the Globalizing World*, 209.
- Αθανασίου, Σ. (2012). *Η Διερεύνηση των απόψεων των παιδιών για τις παιδικές χαρές προκειμένου να αξιοποιηθούν στο σχεδιασμό και τη διαμόρφωση πράσινου αυτών* [Μεταπτυχιακή Διατριβή]. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Αθανασοπούλου, Σ.-Ε. (2019). Η χρήση πολυτροπικών υλικών και η συμβολή τους στην ανάπτυξη του συμβολικού παιχνιδιού. *Χώροι Για Το Παιδί ή Χώροι Του Παιδιού*, 359–371.
- Αναστασιάδης, Θ.-Ι. (2012). *Το παιχνίδι ως παιδαγωγικό μέσο της σωματικής και πνευματικής ανάπτυξης του παιδιού. Διερεύνηση των κυριότερων παιδαγωγικών απόψεων, στάσεων και εκπαιδευτικών δράσεων από το 14ο έως και το 17ο αιώνα στην Ευρώπη*.
- Αποστόλου, Σ. (2013). *Ο ρόλος του χώρου στην προσχολική και σχολική εκπαίδευση και η συμβολή του στη διαμόρφωση της ταυτότητας τύπου του παιδιού* [Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού]. <https://doi.org/10.12681/eadd/39699>
- Αυγητίδου, Σ. (2016). Το παιχνίδι στην προσχολική εκπαίδευση: Μια αυτονόητη ή μια παραμελημένη πρακτική. In P. Μαρτίδου (Ed.), *Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις στην προσχολική & πρωτοσχολική εκπαίδευση* (Δίσιγμα, pp. 16–29).
- Βρανά, Β., & Κοτενίδου, Σ. (2013). *Το παιχνίδι και η συμβολή του στα παιδιά ηλικίας δύο έως τεσσάρων ετών* [Πτυχιακή Εργασία]. Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.
- Γαρίτσης, Ι., & Ταμουτσέλη, Ν. (2015). Η σχολική αυλή ως πεδίο διεύρυνσης του χώρου διδασκαλίας. *Στο Πρακτικά 7ου Πανελλήνιου Συνεδρίου ΠΕΕΚΠΕ. Βόλος*, 8–10.
- Γερμανός, Δ. (2010). Ο παιδαγωγικός ανασχεδιασμός του σχολικού χώρου: Μια μέθοδος αναβάθμισης του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος μέσα από αλλαγές στο χώρο. *Στο Δ. Γερμανός & Μ. Κανατσούλη (Επιμ.). Σύγχρονες Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις Στην Προσχολική Και Την Πρώτη Σχολική Εκπαίδευση*, 21–54.

Γερμανός, Δ. (2015). Παιδαγωγικός Ανασχεδιασμός του Σχολικού Χώρου: Μια Προσέγγιση της Αναβάθμισης του Εκπαιδευτικού Περιβάλλοντος μέσα από την Αλλαγή της Σχέσης του Παιδιού με το Χώρο. In Ε. Γουργιώτου & Κ.-Α. Ουγγρίνης (Eds.), *Αρχιτεκτονικές και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για τη δημιουργία τόπων μάθησης στο νηπιαγωγείο* (Εκδόσεις Δίσιγμα, pp. 45–58).

Γκλούμπου, Α. (2014). *Η παιδαγωγική αξιοποίηση του σχολικού χώρου στη διαμόρφωση συνεργατικού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος: εφαρμογή σε ένα πρόγραμμα μαθηματικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Παιδαγωγική.

Γκλούμπου, Α., & Κακανά, Δ. Μ. (2024). Μαθαίνουμε παίζοντας παρέα με τον χώρο: μια ερευνητική προσέγγιση στο νηπιαγωγείο. *Ερευνώντας Τον Κόσμο Του Παιδιού*, 20, 128–141. <https://doi.org/10.12681/icw.35548>

Ελληνική Κυβέρνηση. (2017). *Προεδρικό Διάταγμα 99/2017 για τις προϋποθέσεις αδειοδότησης παιδικών σταθμών (ΦΕΚ 141/Α/2017)*. <https://www.e-nomothesia.gr/autodioikese-demoi/proedriko-diatagma-99-2017-fek-141a-28-9-2017.html>

Ερμίδη, Γ. (2019). *Ασφάλεια σε παιδικές χαρές* [Διπλωματική Εργασία]. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Ζούμκοβα, Ξ. (2019, January 26). *Φτιάξτε μόνοι σας μια φυσική γωνιά για το νηπιαγωγείο. Πως να διακοσμήσετε μια γωνιά της φύσης στο νηπιαγωγείο*. <https://Ecoohotnadzor31.Ru/El/a-Natural-Corner-with-Your-Hands-in-the-Kindergarten-How-to-Decorate-a-Corner-of-Nature-in-a-Kindergarten.Html>.

Καινούργιου, Ε. (2021). *Παιδαγωγικές και Διδακτικές Προσεγγίσεις στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία* (Εκδόσεις Δίσιγμα).

Κακανά, Δ.-Μ. (2018). Ο χώρος του νηπιαγωγείου ως τρίτος παιδαγωγός. *Χώροι Για Το Παιδί ή Χώροι Του Παιδιού*, 1, 60–71.

Καρπουτζίδου, Θ. (2013). *Η οργάνωση του χώρου των προσχολικών προγραμμάτων σε κέντρα ενδιαφέροντος. Θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση* [Πτυχιακή Εργασία]. Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.

Καρτασιδου, Α., Λιώνη, Σ., & Μακρή, Ε. (2012). *Οργάνωση Βρεφονηπιακών Τμημάτων και Μορφές Δραστηριοτήτων Προσχολικής Ηλικίας*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Κλιάπης, Π. (2011). *Η δημιουργία τεχνολογικά εμπλουτισμένου μαθησιακού περιβάλλοντος με υπέρβαση του σχολικού χώρου και εφαρμογή σε νέα διδακτική προσέγγιση των μαθηματικών*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Παιδαγωγική.

Λιόντου, Χ. (2020). *Διερεύνηση της χρήσης των παιδικών χαρών και ο ρόλος του θερμικού περιβάλλοντος* [Μεταπτυχιακή Διατριβή]. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <http://hdl.handle.net/10329/7271>

Λίτος, Ι. (2018). Ο χώρος της μουσικής στο νηπιαγωγείο: από τη μουσική γωνιά στις μουσικές δράσεις. *Χώροι Για Το Παιδί ή Χώροι Του Παιδιού;*, 1, 402–435.

Λοϊζού, Ε. (2024). *Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης*. Συντονισμός Και Επιστημονική Επιμέλεια. https://sch.cy/ed/316/ap_nip_proscholiki_ekpaidefsi.pdf

Μόκα, Χ., Μπαϊραμπά, Ξ., & Φώτου, Χ. (2019). *Το παιχνίδι στις γωνιές δραστηριοτήτων και η συμβολή του στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού* [Πτυχιακή Εργασία]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Παπουτσή, Σ. (2021). *Η εξέλιξη της αντίληψης της έννοιας του χώρου σε παιδιά προσχολικής ηλικίας μέσα από τη χρήση του προγραμματιζόμενου παιχνιδιού Beebot*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Ρέντζου, Κ., & Σακελλαρίου, Μ. (2014). *Ο χώρος ως Παιδαγωγικό Πεδίο σε προσχολικά Περιβάλλοντα Μάθησης. Σχεδιασμός & Οργάνωση* (Εκδόσεις Πεδίο).

Σιβροπούλου, Ρ. (2019). *Παιχνίδια και Μαθησιακά Κέντρα στο Νηπιαγωγείο* (Εκδόσεις Πατάκη).

Στελλάκης, Ν., & Αποστόλου, Ζ. (2011). Η γωνιά της βιβλιοθήκης και ο έντυπος λόγος στο νηπιαγωγείο: Πρώτη καταγραφή και συζήτηση. *Ερευνώντας Τον Κόσμο Του Παιδιού*, 10, 71. <https://doi.org/10.12681/icw.18058>

Τσομπανάκη, Α. (2017). *Οι απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τη συμβολή των επικοινωνιακών δεξιοτήτων του διευθυντή σχολικής μονάδας στην εύρυθμη λειτουργία της: θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση.*

Φραγκούλη, Μ. (2015). *Η επίδραση του νηπιαγωγικού χώρου στην επικοινωνία νηπιαγωγού και νηπίων* [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Φωτιάδου, Α., Τραϊτοράκη, Μ., & Τραϊτοράκη, Π. (2022). *Η συμβολή των εικαστικών και του θεατρικού παιχνιδιού στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού* [Πτυχιακή Εργασία]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Χατζοπούλου, Χ. Ν. (2021). Το παιχνίδι στον σχολικό αύλειο χώρο – απόψεις εκπαιδευτικών προσχολικής ηλικίας. *Κείμενα Παιδείας*, 1. <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.25636>